Doi: 10.34247/artukluakademi.1742060 | Araştırma Makalesi

Artuklu Akademi

İlm-i Ahkâm-ı Nücûm'un İslam Düşünürleri Üzerindeki Etkisi Açısından Bir Değerlendirme

Abdullah Zorbacı | 0000-0002-6730-9905 | abdullahzorbaci95@gmail.com

Doktora Öğrencisi | Sakarya Üniversitesi | İlahiyat Fakültesi | İslam Felsefesi Anabilim Dalı | Sakarya | Türkiye

https://ror.org/04ttnw109

Atıf

Zorbacı, Abdullah. "İlm-i Ahkâm-ı Nücûm'un İslam Düşünürleri Üzerindeki Etkisi Açısından Bir Değerlendirme", *Artuklu Akademi* 12/2 (Aralık 2025), 332-355. https://doi.org/10.34247/artukluakademi.1742060

Öz

İslâm düşünce tarihi, yalnızca dinî metinlerin yorumlanmasıyla sınırlı kalmamış; doğa, varlık, bilgi ve insan ilişkileri kapsamında çok yönlü ele alınmıştır. Bu entelektüel mirasın önemli alanlarından biri de ilm-i ahkâm-ı nücûm (astrolojik hükümler ilmi) olmuştur. Bu ilim, yalnızca metafizik değil; doğa bilimleri, sosyal bilimler ve felsefeyle de etkileşim içinde gelişmiştir. Nitekim erken dönemlerden itibaren gök cisimlerinin konum, hareket, hacim, uzaklık ve ışınım gibi fiziksel özelliklerine ilişkin sistemli kayıtlar tutulmuştur. Bu kayıtlar yardımıyla insanın siyasî, askerî, ekonomik, sosyal, fizyolojik ve ahlâkî özelliklerine dair neden-sonuç ilişkisine dayalı çıkarımlar yapılmıştır. Böylece yıldızların ve gezegenlerin bireyler ve toplumlar üzerinde doğrudan etkili olabileceği düşüncesi, güçlü bir düşünsel paradigma olarak şekillenmiştir. İlk Çağ medeniyetlerinde temelleri atılan bu anlayış, tercüme faaliyetleriyle İslâm dünyasına aktarıldıktan sonra mevcut birikimle daha sistematik bir yapı haline gelmiştir. Klasik dönem İslâm filozoflarınca kozmoloji, epistemoloji, psikoloji ve metafizik gibi alanlarda derinlemesine incelenmiştir. Osmanlı döneminde saray ve medrese çevrelerinde hem teorik hem de pratik anlamda işlerlik kazanmıştır. Cumhuriyet döneminde ise modern bilim anlayışlarıyla bağdaşmadığı gerekçesiyle hem eleştirilmiş hem de tarihî, felsefî ve epistemolojik bağlamlarda yeniden değerlendirme konusu olmuştur. Ancak güncel literatüre bakıldığında, ilm-i ahkâm-ı nücûm ya salt astrolojik bir gelenek olarak değerlendirilmekte ya da modern bilim paradigmasıyla uyuşmadığı gerekçesiyle bilim dışı kabul edilmektedir. Oysa bu çalışmayla söz konusu indirgemeci yaklaşımların ötesine geçilerek, ilm-i ahkâm-ı nücûmun İslâm düşünce sistematiği içindeki yerinin ve işlevinin yeniden değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda, ilm-i ahkâm-ı nücûmun tarihsel gelişiminin ve epistemolojik meşruiyetinin, farklı dönemlerde yaşamış İslâm düşünürlerinin katkıları çerçevesinde ele alınması belirleyici rol oynamıştır. Çalışma, söz konusu disiplinin tarihsel gelişimini dört ana başlık çerçevesinde, doküman analizi ve tarihsel yöntem yardımıyla incelemektedir.

Anahtar Kelimeler

İslam Düşünürleri, Metafizik, Kozmoloji, İlm-i Ahkâm-ı Nucûm, Astronomi, Astroloji.

Öne Çıkanlar

İlm-i Ahkâm-ı Nücûm'un;

- İslâm düşünürleri aracılığıyla kazandığı felsefî meşruiyetin değerlendirmesi yapılmıştır.
- Evren, insan ve bilgi arasında kurduğu nedensel ilişkinin metafizik, kozmolojik ve epistemolojik temelleri sorgulanmıştır.
- Tarihsel süreçteki gelişimi sistematik tarzda ele alınmış ve modern dönemdeki astrolojik yaklaşımlarla olan ortak zeminine temas edilmiştir.

• İslâm düşüncesinin bütüncül epistemolojik yapısı içerisinde nasıl yeniden konumlandırılabileceği tartışılmıştır.
• Güncel akademik literatürdeki yeri ve kullanım alanları gösterilmiştir.

Makale Bilgileri

Makale Türü	Araştırma Makalesi
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Geliş Tarihi	14.07.2025
Kabul Tarihi	03.12.2025
Yayın Tarihi	31.12.2025
Benzerlik Taraması	Yapıldı- intihal.net
Yapay Zeka Beyanı	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zeka tabanlı herhangi bir araç veya uygulama kullanılmamıştır. Çalışmanın tüm içeriği, yazar tarafından bilimsel araştırma yöntemleri ve akademik etik ilkelere uygun şekilde üretilmiştir.
Etik Kurul İzni	Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup kullanılan veriler literatür taraması/yayınlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir. Çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Etik Bildirim	artukluakademi@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır
Dizinleme Bilgileri	Dergi TrDizin, DOAJ, EBSCO, ERIH PLUS, Ulrich's ve ATLA'da taranmaktadır.

An Evaluation of Ilm al-Ahkām al-Nujūm in Terms of Its Impact on Islamic Thinkers

Abdullah Zorbaci | 0000-0002-6730-9905 | abdullahzorbaci95@gmail.com

PhD Student | Sakarya University |Faculty of Theology | Department of Islamic Philosophy | Sakarya |Türkiye

https://ror.org/04ttnw109

Citation

Zorbaci, Abdullah. "An Evaluation of Ilm al-Ahkām al-Nujūm in Terms of Its Impact on Islamic Thinkers", *Artuklu Akademi* 12/2 (Dec 2025), 332-355. https://doi.org/10.34247/artukluakademi.1742060

Abstract

The history of Islamic thought has not been limited solely to the interpretation of religious scriptures; rather, it has been approached from a multidimensional perspective encompassing nature, existence, knowledge and human relations. One of the significant fields within this intellectual heritage is ilm al-ahkām al-nujūm. This science developed not only as a metaphysical discipline but also in close relevance with the natural sciences, social sciences and philosophy. Indeed, from the early periods onward, systematic records were kept regarding the physical properties of celestial bodies such as their positions, movements, volumes, distances, and radiations. These records enabled the formulation of cause and effect inferences concerning economic, political, military, social, physiological and moral characteristics of humanbeings and society. In this way, the idea that stars and planets could have direct influence over individuals and societies became a powerful intellectual paradigm. Having been laid down in ancient civilizations, this understanding gained a more systematic structure in the Islamic world, particularly through translation movements. It was studied in depth by classical Islamic philosophers across various fields; including cosmology, epistemology, psychology, and metaphysics. During the Ottoman period, it found practical and theoretical application in both palace and madrasa circles. In the Republican period, however, it was both criticized on the grounds that it conflicted with modern scientific approaches and re-evaluated within historical, philosophical and epistemological contexts. Current literature, however, tends to categorize Ilm al-Aḥkām al-Nujūm either as a mere astrological tradition or dismiss it as unscientific due to its perceived incompatibility with the modern scientific paradigm. This study aims to transcend such reductionist approaches by re-evaluating the place and function of Ilm al-Aḥkām al-Nujūm within the systematic framework of Islamic thought. The study investigates the historical development of the afo-rementioned discipline within the framework of four main headings, utilizing document analysis and the historical method.

Keywords

Islamic Thinkers, Metaphysics, Cosmology, İlm al-Aḥkām al-Nujūm, Astronomy, Astrology.

Higlights

- Ilm al-Aḥkām al-Nujūm;
- Its philosophical legitimacy gained through Islamic thinkers has been evaluated.
- The metaphysical, cosmological, and epistemological foundations of the causal relationship it establishes between the universe, humans, and knowledge have been questioned.
- Its historical development has been systematically addressed, and its common ground with modern astrological approaches has been touched upon.
- How it can be repositioned within the holistic epistemological structure of Islamic thought has been discussed.
- Its place and areas of use in current academic literature have been enunciated.

Article Information

Article Type	Research Article
Reviewers	Two external reviewers / Double-blind
Date of Submission	14.07.2025
Date of Acceptance	03.12.2025
Date of Publication	31.12.2025
Plagiarism Checks	Done- intihal.net
AI Disclosure	No artificial intelligence-based tools or applications were used in the preparation of this study. All content of the study was produced by the authors in accordance with scientific research methods and academic ethical principles.
Ethics Committee Approval	This study does not require ethics committee approval, as it is based on data obtained through literature review and previously published sources. It is hereby declared that all scientific and ethical principles were observed during the preparation of the study, and that all referenced works have been properly cited in the bibliography.
Complaints	artukluakademi@gmail.com
Conflict of Interest	No conflict of interest declared
License	The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 license.
Indexing Information	The journal is indexed in TrDizin DOAJ, EBSCO, ERIH PLUS, Ulrich's and ATLA.

Giriş

İslâm bilim geleneğinde, *ilm-i hey'e (astronomi)* ve *ilm-i ahkâm-ı nücûm (astroloji)* uzun bir dönem bütüncül bir disiplin olarak değerlendirilmiştir. Bu kapsamda, söz konusu disiplini ifade etmek amacıyla ilm-i nücûm, ahkâm-ı nücûm, sınaat-i ahkâm-ı nücûm, ilm-i hey'et ve ilm-i eflâk gibi çeşitli terimler kullanılmış ve 19. yüzyıla kadar bu alanlar tek bir disiplin olarak kabul edilmiştir.[1] Burada Arapça bir kelime olan *ahkâm*; hükümler, kararlar ve kurallar gibi anlamlara gelmektedir. Oldukça kapsamlı bir kavram olarak disiplinler arası başlıklandırmalarda sıkça kullanılmıştır.[2] *Nücûm* kelimesi ise Arapçada *yıldızlar* anlamına gelmekte olup *ilm-i ahkâm-ı nücûm* şeklindeki birleşimiyle *yıldızların hükümleri ilmi* yani *astroloji ilmi* olarak çevrilmiştir.[3] Bu ilim, gökyüzündeki yıldız ve gezegen hareketlerinden yola çıkarak insan, toplum ve doğa hakkında yorumlar yapmayı amaçlamıştır. Bu yönüyle matematiksel, geometrik ve astronomik verilerin metafiziksel yorumlamasıdır.[4] İslâm medeniyetinde, gök bilimiyle uğraşan astronom ve astrologları tanımlamak üzere *müneccim* terimi kullanılmıştır. Bu terim Osmanlı döneminden Cumhuriyet dönemine kadar varlığını sürdürmüştür.[5]

İlm-i ahkâm-ı nücûmun kökeni Sümer, Babil, Yunan, Hint ve Mısır gibi kadim medeniyetlerin kozmolojik ve astronomik bilgi birikimine dayanmaktadır. Bu bilgi, Abbasîler döneminde yoğunlaşan tercüme hareketleri aracılığıyla İslâm dünyasına taşınmış[6] ve burada mevcut birikimle özdeşleşerek kelâm, felsefe ve tasavvuf gibi alanlarda yeniden yorumlanmıştır. Kindî, Fârâbî, İhvân-ı Safâ ve Sühreverdî gibi düşünürler, ilm-i nücûmu yalnızca göksel olayların fiziksel etkileri bağlamında değil, aynı zamanda varlık düzeni, insan psikolojisi, ahlâk ve metafizik bağlamlarda ele alarak çok katmanlı bir kozmolojik düşünce inşa etmişlerdir.[7] Günümüz literatüründe ise ilm-i ahkâm-ı nücûm, disiplinlerarası yaklaşımlarla yeniden ele alınmakta ve akademik araştırmalara konu olmaktadır. Bu yaklaşıma açıklık getirmek adına şu örnekler verilebilir: Halil Apaydın, burçların bireylerin dini eğilim ve davranışları üzerindeki etkilerini incelemiş; araştırmasının sonucunda burçların, dindarlık algısı ve dini tutumlarla bağlantılı olabileceği sonucuna ulaşmıştır.[8] Adeviye Erdoğan, *İnsan Kaynakları Profesyonellerinin Burçlara Yönelik Görüşlerinin Yetkinlikler Açısından Değerlendirilmesi* başlıklı doktora tezinde, insan kaynakları yöneticilerinin, işe alım sürecinde adayların astrolojik profillerini de göz önünde bulundurmaları gerektiğini vurgulamıştır.[9] Seyfettin Kaya, *Orta Çağ Arap-İslâm Devletlerinde İlm-i Nücûm ve Müneccimlik* adlı eserinde İlk Çağ Mezopotamya uygarlıklarından Endülüs Emevîlere kadar bu ilmin tarihsel gelişiminden ve sosyal kullanım alanlarını ortaya koymuştur.[10] Bu çalışmalarda daha çok psikolojik, istatistik ve toplumbilim yöntemleri kullanılarak astrolojinin bireysel ve toplumsal düzeydeki etkileri tartışılmıştır. Ancak söz konusu araştırmalar, çoğunlukla güncel sosyal gözlemlerle sınırlı kalmakta; ilm-i ahkâm-ı nücûmun düşünsel temellerine ve İslâm düşüncesi içerisindeki tarihsel bağlamına dair kapsamlı bir değerlendirme sunmamaktadır. Bu makale, mevcut boşluğu hem tarihsel kökeni hem de farklı İslâm düşünürlerine yansımaları

1 Seyfettin Kaya, "Orta Çağ Arap-İslam Devletlerinde İlm-i Nücûm ve Müneccimlik", *History Studies* 11/6 (2019), 2312; Salim Aydüz, *İstanbul Muvakkithaneleri ve Muvakkitleri* (İstanbul: İBB Yayınları, 2009), 9.

2 Ahmet Özel, "Ahkâm", *Türkiye Diyanet Vakfı Islâm Ansiklopedisi* (Erişim 28 Haziran 2025).

3 Tevfik Fehd, "İlm-i Ahkâm-ı Nücûm", *Türkiye Diyanet Vakfı Islâm Ansiklopedisi* (Erişim 28 Haziran 2025).

4 Fehd, "İlm-i Ahkâm-ı Nücûm".

5 Aykut Kazancıgil, *Osmanlılarda Bilim ve Teknoloji* (İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2007), 87; Kaya, "Orta Çağ Arap-İslâm Devletlerinde İlm-i Nücûm ve Müneccimlik", 2312.

6 Fuad Sezgin, *İslâm'da Bilim ve Teknik* (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A. Ş. Yayınları, 2008), 2/3-15.

7 Seyyed Hossein Nasr, *Science And Civilization In Islam* (Chicago: Kazi Publications, 2007), 168-183.

8 Apaydın, "Burçların Dini Tutum ve Davranışlarla İlişkisi", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 2/3 (2004), 203-204.

9 Adeviye Erdoğan, *İnsan Kaynakları Profesyonellerinin Burçlara Yönelik Görüşlerinin Yetkinlikler Açısından Değerlendirilmesi* (Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017), 306-328.

10 Kaya, "Orta Çağ Arap-İslam Devletlerinde İlm-i Nücûm ve Müneccimlik", 2311-2324.

bakımından inceleyerek doldurmayı amaçlamaktadır. Nitekim günümüzde bilimsel bilgi ile metafizik düşünce arasında belirginleşen ayrımlar, tarihsel bilgi sistemlerinin epistemolojik temellerinin yeniden gözden geçirilmesini zorunlu kılmaktadır.

1. İlk Çağ Medeniyetlerinde Astro-Kozmik Algı: Gök ile Yer Arasındaki İlişki

İlk Çağ medeniyetlerinden itibaren gökyüzü ile yeryüzü arasındaki ilişki; gök cisimlerinin ne olduğu, işlevleri ve canlılar üzerindeki etkileri gibi sorular etrafında şekillenmiştir. Bu sorulara cevap arayanların başında M.Ö. 3000'li yılların öncesine kadar uzanan tarihleriyle Babil,[11] Asur, Sümer, Akad ve Keldânîler[12] gibi Mezopotamya uygarlıkları gelmektedir. Öyle ki bu uygarlıkların yaşadıkları çevrelerde yapılan arkeolojik araştırmalarda gök cisimlerinin; tarımın, hasadın, zamanın ve seyahatlerin belirleyicisi olarak insan yaşamı üzerindeki etkilerinden bahsedilmiştir.[13] Ayrıca bu medeniyetlerin; Merkür, Venüs, Mars, Jüpiter ve Satürn adlı beş gezegenin, on iki takımyıldızının, Güneş ve Ay tutulmalarının, haftanın, günün, saatlerin ve dakikaların zamansal aralıklarını hesapladıkları bilinmektedir.[14] Ancak, bu hesaplamalardan elde edilen verilerin dinî ve kültürel kabullerden bağımsız bir biçimde yorumlandığına dair herhangi bir kanıt bulunmamaktadır. Bu uygarlıklar evrenin; ortasında suyun bulunduğu düz, katmanlı ve disk biçiminde bir yapıda olduğunu düşünmüşlerdir. Dolayısıyla gök cisimlerinde gerçekleşen her bir hareket, evrenin düzen ve işleyişini sağlamakla görevli tanrısal varlıkların bilinçli bir tercihi olarak kabul edilmiştir.[15] İki ayrı varlık alanına ait olduğu düşünülen bu evren modeli, Keldânîler tarafından da benimsenmiştir. Kişinin doğduğu andaki göksel düzenin hem karakterini hem de geleceğini belirlediğine dair inanç ise bu anlayışta merkezi bir yer tutmuştur.[16]

Kendilerine Güneş esaslı takvimi ve günün yirmi dört saatlik zaman dilimine bölünüşünü borçlu olduğumuz Mısır astronomları da gökyüzü olaylarını dinî açıdan yorumlamışlardır. Öyle ki ilahî güçler olarak kabul edilen gök cisimleri, yeryüzünde gerçekleşen durumların ve değişimlerin ana belirleyicisi olarak görülmüştür.[17] Bu görüş her bir Tanrı'yı ya da Tanrıça'yı, kendilerine has gök cisimleriyle eşleştirip, çeşitli unvanlar vermelerini sağlamıştır. İlgili anlayışa göre gökyüzü Tanrıça *Nut*'ken, yeryüzü Tanrı *Keb*'dir. Onların ortasında ise ayakta duran hava Tanrı'sı *Şu* bulunur. Yine *Nut*'un vücudunun üzerinde, biri Güneş'i, diğeri Ay'ı taşıyan iki küçük kayık vardır. Görüleceği üzere ilk dönem Mısır kozmolojisi de evrenin başlangıcını ve unsurlarını, tanrısal varlıklar olarak görülen gök cisimlerinin, antropomorfik yanlarıyla açıklama yoluna gitmişlerdir.[18] Ayrıca gezegenlerin yıl içindeki değişimlerine bağlı olarak da ülkedeki hayatın olumlu veya olumsuz yönde etkileneceğine ilişkin kimi kehanetsel yargılarda bulunulmuştur.[19]

---

[11] Astrolojiye dair en eski yazılı kaynakların, M.Ö. 1800-1500 yılları arasında Babil uygarlığına ait *Enuma Anu Enlil* adlı çivi yazılı tabletlerde yer aldığı kabul edilmektedir. Söz konusu eser, yetmiş tabletten oluşmakta olup, gözlemlenebilir gök cisimlerine ilişkin birçok terim ve göksel kehanetleri içermektedir. Detaylı bilgi için bkz. R. Hakan Kırkoğlu, *Göklerin Bilgeliği* (İstanbul: Doğan Kitap Yayıncılık, 2019), 32.

[12] Keldânîler, astrolojik çalışmalarında diğer toplumlara kıyasla daha ileri bir düzeye ulaşmışlardır. Gök cisimlerini incelemek amacıyla gözlem kuleleri kurmuş, düzenli gözlem çizelgeleri hazırlamış ve terminolojiye önem vererek, geleceğe dair kehanetlerinde daha titiz ve özenli bir yaklaşım sergilemişlerdir. Kadir Albayrak, "Keldânîler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 20 Haziran 2025).

[13] S. Sacit Tameroğlu, *Bilimlerin Tarihi* (İstanbul: Birsen Yayınevi, 2001), 21. Ayrıca bkz. Zeki Tez, *Astronomi ve Coğrafyanın Kültürel Tarihi* (İstanbul: Doruk Yayımcılık, 2009), 9.

[14] Sevim Tekeli vd., *Bilim Tarihine Giriş* (Ankara: Nobel Yayıncılık, 1999), 8. Ayrıca bkz. Yavuz Unat, *İlk Çağlardan Günümüze Astronomi Tarihi* (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2013), 2/10. Tez, *Astronomi ve Coğrafyanın Kültürel Tarihi*, 26.

[15] Tameroğlu, *Bilimlerin Tarihi*, 28.

[16] Colin A. Ronan, *Bilim Tarihi*, çev. Ekmeleddin İhsanoğlu-Feza Günergun (Ankara: TÜBİTAK Yayınları, 2003), 3/43.

[17] Tekeli vd., Bilim Tarihine Giriş, 7.

[18] Tekeli vd., *Bilim Tarihine Giriş*, 17. Harrânîler'in, tıpkı Güney Mezopotamya uygarlıklarında olduğu gibi tanrısal varlıklarla gök cisimlerini özdeşleştirme geleneği bulunmaktadır. Ayrıca bu tanrılar panteonunu İslâmî merkezlere de taşıdıkları bilinmektedir. Bkz Süheyla İrem Mutlu-Yusuf Albayrak, "Harran ve Soğmatar'da Sin Kültürünün Varlığı", *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergisi* 37/37 (22 Mart 2018), 136-139. Tanrısal varlıkların yerleşkeleri kabul edilen gök cisimleri, farklı toprak parçalarında bulunan insan gruplarıyla da özdeşleştirilmiştir. Buna göre gezegeni Jüpiter olan Marduk Babil'in, Merkür Borsippa'nın, Venüs Uruk'un ve Sin'de

Hint astrologları, yer merkezli bir evren anlayışını benimsemekle birlikte, Güneş, Ay ve diğer gezegenlerin hareketlerine dair sistemli kayıtlar tutmuşlardır. Evrenin; ateş, hava, su, toprak ve beşinci unsur olarak kabul edilen etherden oluşan orantılı ve canlı bir varlık olduğu inancı ise bu düşünce sisteminde sıkça vurgulanmıştır.[20] İnsan da bu orantısal varlığın küçük bir modeli olduğu için, kendi benlik bütünlüğünü tanıması ve bulunduğu gerçekliğin farkına varması gereklidir.[21] Brahmagupta'nın (M.S. 598) gezegenlerin hareketlerini, uzaklıklarını, tutulmalarını ve birleşimlerini konu alan *Brahmasphutasiddhanta* eseri, *Aryaphatiya* ile birlikte İslâm dünyasına çeviri faaliyetleriyle ulaşmış ilk Hint metinlerindendir.[22] Ayrıca Hint medeniyetinin kutsal metinleri arasında bulunan *Vedalar*'da büyük veya küçük tüm tanrılar, genellikle gökyüzünün ulaşılamayan nesneleriyle sembolize edilmiş ya da her iki evreni kontrol ettiği düşünülen tanrıların bizâtihi kendileri olarak nitelendirilmiştir. Öyle ki *Rig-Veda*'da yeryüzü *Matra (anne)* ve gökyüzü ise *Pitra (baba)* olarak ifade edilmiştir.[23]

İslâm öncesi İran felsefî düşüncesinin şekillenişinde derin izler bırakmış olan Mazdeizm'e dair metinlerde gök cisimlerinin dinî kozmoloji üzerindeki etkilerine dair örnekler bulunmaktadır. Buna göre varlıkların farklı kategorilerdeki prototip özü, semavî cisimlerin içerisinde korunmaktadır. Bazı hayvan türlerinin temel özleri Ay'da, bazı bitkisel özlerin aslı ise yıldızlarda saklıdır.[24] Ayrıca Mazdeizm'de *Ameşa Spenta* adıyla anılan altı büyük melekte, maddesel gerçekliği bulunan gök cisimleriyle sembolize edilmiştir. Onların ruhanî kişilik kazandırılmış formları, kökenleri ve yapıları ne olursa olsun, kozmik düzen içerisinde önemli fonksiyonları bulunduğu düşüncesi hiç terk edilmemiştir.[25]

Sonuç olarak İlk Çağ gök bilimcileri, karanlık bir gecede gökyüzünün farklı noktalarında beliren küresel cisimlere ve onları çevreleyen burçlara çoğu zaman spekülatif anlamlar yükleyerek çeşitli öngörülerde bulunmuşlardır.[26]

2. İslâm Öncesi Dönemde İlm-i Ahkâm-ı Nücûm ve Antik Yunan Mirası

İslâm'ın doğuşundan önce Arap toplumunun sosyal hayatı içerisinde gök cisimlerinin önemli bir yeri olmuştur. Onlar her ne kadar bilimsel astronomiye sahip olamasalar da erken dönem Arap-İslâm şiirlerinde üç yüzden fazla yıldıza ilişkin bilgilere yer vermişlerdir.[27] Yaşayış tarzları üzerinde belirgin rol oynayan bu gök cisimleri, evrenin yetkin kısımlarında bulunan, ruhanî varlıklarla temsil edilmiştir. Dişil kabul edilen Güneş'e çeşitli Arap kabileleri putlar eşliğinde ibadet ediyor, yağmur bahşettiği düşünülen *Pleiades'e (Süreyya Burcu)* saygı duyuluyor, Venüs'le özdeşleştirilen tanrıça *el-Uzzâ*'ya ise kutsallık atfediliyordu. Ayrıca Araplar arasında dikkate değer bir biçimde, gök cisimlerinin isimleri insanlara verilerek, onların sürekli hatırda tutulması sağlanıyordu. Adına sıkça duyduğumuz *abdü'ş-Şems (Güneş'in kulu), abd el-Süreyyâ (Süreyya'nın kulu)* ve *abdu'l-Uzzâ (En Azametlinin kulu)* bunların başında gelmektedir.[28] İslâm'ın gelişiyle birlikte, toplumda yaygın olan bu tür yakıştırmaların dinî metinlerle uzlaştırılmasına

Ur ve Harran'ın tanrısı olarak görülmekteydi. Cengiz Batuk, "Orta Çağ Harrânîler'in de Eskatolojik Mitlerin Yahudi-Hıristiyan Apokaliptiğine Benzerliği", *M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Dergisi* 29/2 (2005), 83.

19 Tekeli vd., Bilim Tarihine Giriş, 21.

20 Yavuz Unat-Hüseyin Gazi Topdemir, *Bilim Tarihi* (Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2013), 5.

21 Unat-Topdemir, *Bilim Tarihi,* 16.

22 Unat, İlk Çağlardan Günümüze Astronomi Tarihi, 13. Cevat İzgi, "Fezârî, Muhammed b. İbrâhim", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Erişim: 15 Ekim 2020).

23 Mian, Ş. Şerif, *İslâm Düşüncesi Tarihi* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2. Basım, 2014), 41-42.

24 Şerif, İslâm Düşüncesi Tarihi, 101.

25 Şerif, İslâm Düşüncesi Tarihi, 99.

26 Tez, *Astronomi ve Coğrafyanın Kültürel Tarihi*, 25. Antik Çağ'da astrolojinin tarihsel kaynakları hakkında detaylı bilgi için bkz. Kırkoğlu, *Göklerin Bilgeliği*, 32-36.

27 Fuat Sezgin, *İslâm Uygarlığında Astronomi Coğrafya ve Denizcilik* (İstanbul: Boyut Yayın Grubu, 2010), 3-4.

28 Şerif, İslâm Düşüncesi Tarihi, 179.

yönelik çabalar ortaya çıkmıştır. Nitekim semavî dinlerin kutsal metinlerinde sıkça geçen göğün yedi katmana ayrılışı anlayışı, çeşitli mistik ve kozmolojik yorumlara kapı aralamıştır. Bu yoruma göre: yeryüzüne en uzak nokta olarak belirtilen yedinci kat gökte; *Zuhal (Satürn, Nahs-ı Ekber, Keyvan)* adlı rengi siyah, tabiatı kuru ve mizacı sert bir yıldız bulunmaktadır. Bu yıldızın temel özellikleri; ahmaklık, cahillik, korkaklık ve yalan gibi kötümser niteliklerdir. Madeni ise kurşundur. Altıncı kat gökte; *Müşteri (Sad-ı ekber, Bercis, Jüpiter)* yıldızı bulunur. Rengi açık kahverengi olup, orta derecede sıcak ve kurudur. Başlıca özellikleri; uysallık, utanma, alçak gönüllülük, soyluluk, güzel konuşma gibi vasıflardır. Lapis, safir ve mermerle ilgili madenler onunla ilişkilidir. Beşinci kat gökte; *Merih (Mars, Behram)* isimli yıldız bulunur. Rengi kırmızıdır. Temel özellikleri; savaşçılık, yiğitlik ve kuvvettir. Dördüncü kat gökte; *Şems (Güneş)* bulunur ve rengi sarıdır. Onur, başarı ve enerji (hayat) ona aittir. Üçüncü kat gökte; *Zühre (Venüs, Nahit, Çobanyıldızı, Sabahyıldızı)* yıldızı bulunur ve rengi yeşildir. Çekicilik ve zarafet onun belirgin karakteridir. İkinci kat gökte; *Utarit (Merkür)* yıldızı bulunur ve rengi mavidir. Anlayış ve öngörüyle nitelendirilir. Birinci kat gökte ise; *Kamer (Ay)* bulunur ve rengi beyazdır. Ulvî ve süflî olan arasında köprü konumundadır.[29]

İslâm dünyasının, doğal âlemi anlama ve kendilerine özgü bir dünya görüşü oluşturmalarında en çok iz bırakan medeniyetlerin başında Antik Yunan medeniyeti gelmektedir.[30] Ancak bu medeniyette diğer kadim medeniyetlerde olduğu gibi, teogoni (tanrıların kökeni) ve kozmogoni (evrenin kökeni) bağlamında mitolojik ve spekülatif öğeler barındırmaktadır.[31] Bu konuda Güneş sistemimizin içerisinde bulunan gezegenlerin ve yıldızların nasıl oluştuğuna ilişkin anlatımıyla Empodokles'in şu yorumu oldukça önemlidir. Empodokles, kaotik kütleden ayrılan ilk element olan *aether (Ar: esîr)* ile ateşin etkileşimi sonucu gök cisimlerinin oluştuğunu ileri sürmüştür. Buna göre ateşin oluşturduğu *göksel dünya* ile *yeraltı dünyası* arasında büyük bir ayrım açığa çıkmaktadır. Nitekim Aristotelesçi evren temsiline yakın bir model olduğu aşikâr olan bu sistem, bu minvaldeki yorumlamaların da ilki değildi. Çünkü onun göksel dünya ile *Zeus*'u, yeraltı dünyasıyla *Hades*'i ilişkilendirme fikri, Yunan felsefî düşüncesinin alışılagelmiş bir yorumuydu.[32] Evrenin iki ayrı varlık düzlemine bölünmesi anlayışı, Aristoteles'in (M.Ö. 384–322) kozmolojik sisteminde daha sistematik bir yapı kazanmıştır. Ona göre, ateş, hava, su ve toprak elementlerinden oluşan Ay-altı âlem değişime açık ve kusurluyken; Ay küresinin ötesinde yer alan Ay-üstü âlem, beşinci bir öz (aether) ile oluşmuş, ebedî ve kusursuz bir yapıya sahiptir.[33] Bu kozmolojide evren küre şeklinde tasarlanmış, merkezde hareketsiz bir dünya yer almış; gezegenler ise onun etrafında iç içe geçmiş halkalar hâlinde dönmüştür. Bu harekete ise ilksel bir neden olarak tanrıya atfedilmiştir.[34] Aristotelesçi kozmolojinin izlerini sürdüren ikinci yüzyıl düşünürü Batlamyus (ö. 168 sonrası), [35] *Mathematike Syntaxis* (İslâm

[29] Tekeli vd., Bilim Tarihine Giriş, 35.

[30] Tekeli vd., Bilim Tarihine Giriş, 65.

[31] Şerif, *İslâm Düşüncesi Tarihi*, 115-116. Bu ifadeye dair detaylı veriler için bkz. Alpu Aydın, *Yıldızların Cinsiyeti: Astrolojinin ve Takvimin Cinsiyetlendirilmesi* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 69-70.

[32] Peter Kıngsley, *Antik felsefe Gizem ve Büyü*, çev. Kenan Kalyon (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2002), 59-60.

[33] Tekeli vd., *Bilim Tarihine Giriş*, 28.

[34] Aristoteles'in astronomi noktasında yararlanmış olduğu Eudoxus kozmolojisi, "eş merkezli küreler" sisteminin mimarıdır. Eudoxus'un kurmuş olduğu kozmik sistemin önemi ve yapısı hakkında detaylı bilgi için bkz. J. L. E. A Dreyer, *History of Astronomy from Thales to Kepler* (ABD: Dover Publications, 1953), 87-107.

[35] Batlamyus (Yunanca: Claudios Ptolemaios), İskenderiye'de yaşamış; astronomi, müzik, coğrafya ve matematik alanlarına önemli katkılarda bulunmuş çok yönlü bir bilim insanıdır. Hem İslam kaynaklarında hem de Batı literatüründe Batlamyus hakkında detaylı bilgiler sınırlıdır. İslam kaynaklarında kendisinin soylu bir Mısırlı olduğu yönünde görüşler bulunmakla birlikte, mevcut veriler bu düşünceyle tam olarak örtüşmemektedir. En tanınmış eseri ise *Büyük Derleme* (Arapça: *Kitab el-Mecisti*, Latince: *Almagest*, Yunanca: *Mathematike Syntaxis*) olarak adlandırılır. Bu çalışmasında, Batlamyus Mezopotamya uygarlıklarının göksel inanışlarını ayrıntılı biçimde incelemiş ve derlemiştir. Ayrıca, eseri Copernicus ve Kepler'e kadar değişmeden kalan ve Dünya merkezli evren modelini sistematik şekilde sunan temel kaynak olmuştur. Cengiz Aydın-Gülseren Aydın, "Batlamyus", *Türkiye Diyanet Vakfı Islâm*

dünyasında *el-Mecisti*, Latince *Almagest*) adlı eserinde dönemin astronomi birikimini sistemleştirmiştir. Buna göre; evren dıştan içe doğru ilerleyen sarmal bir şekle sahip olup, merkezinde hareketsiz olan yer vardır. Yeri, dıştan içe doğru burçlar kuşağı, Satürn, Jüpiter, Mars, Güneş, Venüs, Merkür ve Ay küreleri sarmaktadır. Bu yapının en altında ise tüm atmosferik olayların cereyan ettiği, dört unsurdan oluşan maddî âlem yer almaktadır. Ayrıca bu evren modelinde, mükemmellik veya eksiklik ifade eden varlıklar birbirlerinden kesin hatlarla ayrılmışlardır. Öyle ki insan için en temel amaçta, maddesel unsurlardan müteşekkil olan eziyet âleminden çıkıp, ona en uzak konumda yer alan göksel âlemin esenliğine ulaşmaktır.[36] Bu bakımdan Batlamyus'la birlikte ilerleme kaydeden yer merkezli evren modeli[37] Batı'da olduğu kadar İslâm dünyasında da yüzyıllarca geçerliliğini korumuştur. Yine Batlamyus'un bu sistemi dâhilinde, beşerin karakter ve kişilik yapılarına ilişkin gözlemlerini aktardığı *el-Maḳâlâtü'l-erbaᶜ (Lat. Quadripartitum, İng. Tetrabiblos)*[38] uzun yıllar İslâm astrolojinin başvuru kaynaklarından biri olmuştur.[39]

Sonuç olarak bakıldığında İslâm öncesi Arap toplumunun inançları ve kültürel anlayışı gereği gök cisimleri yalnızca fiziksel nesneler değil; dinî, mitolojik ve kozmolojik semboller olarak görülüyordu. Yıldızların insan hayatını ve kaderini hem bireysel hem de toplumsal anlamda etkilediğine inanılıyordu. Bu bakımdan İslâmî dönemde Kur'an'ın gök cisimlerini konu alan ayetleri de indiği toplumun inaçlarıyla yakından ilişkiliydi.[40] Nitekim Kur'an'ın ayetlerine bakıldığında ikili bir yaklaşım söz konusu olmuştur. İlk yaklaşım, gök cisimlerini Allah'ın kudretinin, planının ve ilahî yasalarının birer delili olarak görmektedir.[41] İkinci yaklaşım ise gök cisimlerine kutsallık atfedilen inançları doğrudan eleştirmektedir.[42] Yine hadislerde de gök cisimleriyle ilgili iki temel yaklaşım ön plana çıkmaktadır. İlk olarak gök cisimleri arasındaki etkileşimden doğan tabiat olaylarının Allah'ın varlık ve birliğine delil olarak değerlendirmesi yapılmıştır.[43] İkinci olarak ise Cahiliye dönemindeki tutumlara benzer şekilde yıldızlara bakarak kader, karakter ya da geleceği okumaya çalışmaları açıkça yasaklanmış ve şirkle ilişkilendirilmiştir.[44] İlerleyen bölümlerde görüleceği üzere, farklı İslam âlimleri arasında da bu ikili yaklaşım biçiminin sürdüğü; özellikle ilm-i ahkâm-ı nücûm bağlamında meşru ve gayrimeşru ayrımı yapılarak, gök cisimlerine ilişkin bilgilerin nasıl değerlendirileceği konusunda farklı yorumların varlığını ele alacağız. Bu nedenle burada konuya dair tüm yaklaşımları ayrıntılı

Ansiklopedisi (Erişim 20 Haziran 2025). Ayrıca Batlamyus'un hayatı ve eserleri noktasında bkz. Ptolemy, *Ptolemy's Almagest,* çev. G. J. Toomer (London: Gerald Duckworth & Co. Ltd., 1984), 1.

36 Tekeli vd., Bilim Tarihine Giriş, 29.

37 Batlamyus'un astronomi bilimine katkıları ve kendinden sonra gelen düşünürlere kaynaklığı hakkında detaylı bilgi için bkz. Dreyer, A *History of Astronomy from Thales to Kepler,* 191-206.

38 Özellikle 12. yüzyılın sonlarına doğru hem Müslüman bilginlerin ilm-i ahkâmı matematik ilimlerin bir parçası olarak görmelerinde hem de bazı dinî terimlerin gizli karakterlerinin açıklanışında *el-Maḳâlâtü'l-erbaᶜ* adlı eser başta olmak üzere Batlamyus külliyatından etkilendikleri bir gerçektir. Nitekim Batlamyus'un Mezopotamya ve Helen kültürlerinden sentezleyerek oluşturduğu bu eserde; burçlardan, gezegenlerden, uğurlu-uğursuz günlerden, eylemler için uygun vakitlerden, beşerî kader algılarının gezegenlere izafetle oluşturulan hükümlerinden vb. pek çok meseleden bahsedilmiştir. Bu bakımdan *el-Maḳâlâtü'l-erbaᶜ*, Orta Çağ ve Yeni Çağ astrolojisinin kendisine dayandırıldığı temel zemin olarak kabul edilmiştir. Aydın-Aydın, "Batlamyus". Aydın, *Yıldızların Cinsiyeti: Astrolojinin ve Takvimlerin Cinsiyetlendirilmesi,* 64.

39 Aydın-Aydın, "Batlamyus". Ayrıca bkz. Tekeli vd., *Bilim Tarihine Giriş*, 168. Aristoteles ve Batlamyus sistemlerinin İslâm düşüncesindeki ilm-i ahkâm anlayışlarına etkisi açısından bkz. Remzi Hakan Kırkoğlu, *İlm-i Nücûm ve Onsekizinci Yüzyılda Osmanlı Sarayındaki Rolü* (Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 11-13.

40 Abdulcabbar Adıgüzel, "Gök Cisimleriyle İlgili Ayetleri Arap Kültür ve İnançları Çerçevesinde Okumak", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 65/2 (2024), 879-886.

41 Kur'ân-ı Kerîm Meâli, çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009), Yasin, 36/37–40; Fussilet, 41/12.

42 En'am, 6/76–79.

43 Buhari, "Küsûf", 1.

44 Buhari, "İstiska", 28; Tirmizi, "*Tahâret*" 65.

biçimde ele almak yerine, genel akış içerisinde öne çıkan düşünürler merkezinde bir çerçeve sunmakla yetineceğiz.

3. Tercüme Faaliyetleri ve Klasik Dönem İslâm Düşünürlerinde İlm-i Ahkâm-ı Nücûm

Orta Çağ astronomi ve astroloji düşüncesine geldiğimizde, Aristo-Batlamyusçu evren anlayışlarının hem Batı'da hem de Doğu'da revaçta kalmayı sürdürdüğü görülmektedir.[45] Bu bakımdan Emevîler döneminde Halid b. Yezid (85/? -704/?), henüz 1./7. yy. sonlarına doğru - içerisinde astronomi verilerinin de bulunduğu- Batlamyus'a isnat edilen *Kitâb es-Semere'yi* Arapça'ya tercüme ettirmiştir. Ardından Hişam b. Abdülmelik döneminde (125/?-743/?) Aristoteles'in yazdığı düşünülen *Kitâb el-Âlem* adlı eser Arapça'ya kazandırılmıştır. Bu çeviri eserler sayesinde Müslümanlar; evrenin yapısı, hareketleri, unsurları ve yıldız küreleri hakkında farklı bilgilere sahip olmuşlardır.[46] Emevî saltanatının sonlarına gelindiğinde ise Hermes'e[47] atfedilen *Kitâb Münkalebü sini'lâlem ve mâ fihi mine'l-kazâ* ve Zerdüş'te isnad edilen *Kitâbü Zerâdüşt fi'nnücûm ve te'sîrâtihâ ve'l-hükm 'ale'l mevâlîd* adlı astrolojik eserler Arapçaya çevrilmiştir.[48]

Abbâsîler döneminde Müslüman bilginlerinin Yunan astrolojisiyle tanışıklığı Halife Mansûr döneminde başlamıştır. Nitekim onun himayesinde bulunan Mâşâallah b. Eserî el-Basrî (?/200-?/815) ve Ebû Ma'şer el-Belhi (?/272-?/886) bu alanda etkileyici çalışmalar yapmışlardır.[49] Halife Harunreşid döneminde (786-809) İslâm astronomisini etkileyen önemli bir hadise olmuş ve Yahyâ b. Hâlid el-Bermekî'nin (120-190/738-805) katkılarıyla Yahudi bilgin Sahl el-Tebârî tarafından tercüme edilen Batlamyus'un *el-Mecistî* adlı eseri tercüme edilmiştir.[50] Halife Me'mûn'a gelindiğinde ise (170-217/786-883) astronomi ve astroloji bilimleri gelişimlerine farklı kaynaklardan beslenerek devam etmiştir. Hintlilerin Siddhanta (Vargılar), Sasaniler'in *zic-i şahi (Şahlık Astronomi Çizelgeleri)* ve Yunanlılardan Batlamyus'un *el-Maḳâlâtü'l-erbaʿ* eserlerinin çevirileri bu dönemde tamamlanmıştır.[51]

Ebu Yusuf Yakub b. İshak el-Sebbah el-Kindî (185/801-260/865), İlk ve Orta Çağ kozmoloji anlayışına uygun şekilde; evreni iki temel düzeye ayırarak, bunları Ay-üstü ve Ay-altı olarak sınıflandırmıştır. Ayrıca feleği, evreni dıştan içe kuşatan, maddesi ve şekli bulunan ancak belirli bir niteliğe sahip olmayan küresel bir varlık olarak tanımlamıştır. Feleğin zıttı olmadığı için oluş ve yok oluş süreçlerine tabi olmadığı, bu yüzden yoktan yaratılmış, akıllı ve canlı bir organizma olduğunu ileri sürmüştür. Bu sebeple de Ay-altı âlemdeki tüm varlık düzeninin gerçek fâili Bârî', mecâzî fâili ise feleklerdir. Nitekim bu konudaki görüşlerini, *İlk Feleğin Secdesi (es-Sücûd el-felek el-*

---

45 Tekeli vd., *Bilim Tarihine Giriş*, 138.

46 Fuat Sezgin, Tanınmayan Büyük Çağ (İstanbul: Timaş Yayıncılık, 2010), 19-20. Kaya, "Orta Çağ'da Arap-İslâm Dünyasında Astronomi Bilimi", 358.

47 Hermes, felsefe, edebiyat ve bilim alanlarında sıkça anılan, ancak hayatı, kişiliği ve düşünceleri hakkında kesin bilgilere ulaşılamayan gizemli bir düşünürdür. Farklı kültürlerde çeşitli isimlerle anılan mitolojik ya da yarı mitolojik kimliği, onu Mısır'da Thoth, Yahudilikte Uhnuh, Latin edebiyatında Hermes Trismegistos ve İslâm kültüründe ise İdris peygamber ile özdeşleştirilmesine yol açmıştır. Tıp, felsefe, sayı bilimi, simya ile hayvanlar ve zehirli bitkiler üzerine eserler kaleme almıştır. Ayrıca, Ebû Ma'şer el-Belhî'nin *Fî Esrâri 'ilmi'n-nücûm* ve *el-Medḫalü'l-kebîr* adlı eserlerinde, Hermes'in astrolojinin temel metinlerinden biri olan *Kitâbü'l-Esrâr*'ı yazdığı belirtilmiştir. İbnü'n-Nedîm de ünlü eseri *el-Fihrist*'te (ö. 496), Hermes'e atfedilen yirmi iki Arapça risâleden söz eder; bunların on üçü simya, beşi astroloji ve dördü sihir konularını kapsamaktadır. Mahmut Erol Kılıç, "Hermes", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 20 Haziran 2025). Müslüman kültürün Hermetik düşünceyle tanışması, Emevî halifesi Halid b. Yezid'in başlattığı çeviri faaliyetleri sayesinde mümkün olmuştur. Bu süreç, Abbasi halifelerinin destekleriyle devam etmiş ve Hermetik ilmin temel unsurları İslâmî metinlerde yer almaya başlamıştır. Bkz. Muhammed Âbid el-Câbirî, *Arap Aklının Oluşumu,* çev. İbrahim Akbaba (İstanbul: İz Yayıncılık, 1997), 277-278.

48 Kaya, "Orta Çağ'da Arap-İslâm Dünyasında Astronomi Bilimi", 359.

49 Callatay, *Ikhwân al-Safa'*,43-44.

50 Kaya, "Orta Çağ'da Arap-İslâm Dünyasında Astronomi Bilimi", 363.

51 Tez, *Astronomi ve Coğrafyanın Kültürel Tarihi*, 36-37. İzgi, "Fezârî, Muhammed b. İbrâhim".

Ûlâ) risâlesinde "ağaçlar ve yıldızlar secde ederler" şeklindeki buyruğa dayandırmıştır.[52] Abbâsî devletinin sarayında müneccimlik görevini de yürüten Kindî, gök olayları ile yeryüzü aksiyonları arasındaki ilişkiyi birçok eserinde kaleme almıştır.[53]

Ebu Ma'şer el-Belhi, 9. yüzyılda astronomi alanında önemli eserler vererek dönemin önde gelen düşünürleri arasında yer almıştır. O, hâkim evren anlayışı olan Ay-üstü âlemin, Ay-altı âlemi her açıdan etkilediği görüşünü daha da güçlendirmiştir. Bu düşüncelerini astronomik analizlerle destekleyerek eklektik bir sistem geliştirmiştir. Ebu Ma'şer'e göre, zamanı belirleyen ve mevsimlerin oluşumunu sağlayan yıldızlar, bireylerin ahlâkı, karakteri ve psikolojik yapısı üzerinde de etkili olabilirler.[54] Bu nedenle, astroloji biliminin, pozitif bilimlerin verileriyle birlikte ele alınması gerektiğini savunmuştur.[55] Ebu Ma'şer'in eserleri incelendiğinde, özellikle astronomi ve astroloji konularını işlediği görülmektedir. Bu bağlamda, konuya ışık tutabilecek bir örnek olarak *el-Medhalü'l-kebîr* adlı eserinde, astrolojinin tarihçesine değinmiş, burçların özellikleri ve göksel olayların insanlarla olan ilişkilerini tartışmıştır. Diğer bir eseri olan *el-Medhalü'l-sagīr (Kitâbü Muhtasari'l-Medhal)* ise gezegenler ve burçların karakteristik niteliklerini ve aralarındaki bağlantıları ele almaktadır.[56]

Ebû Nasr Muhammed el-Fârâbî (258/870-339/950) gök cisimlerinin hareketlerinin, yeryüzünde madde ve suretten oluşmakta olan varlıklar üzerinde etkin bir sebep olduğunu kabul etmiştir. Ona göre gök cisimleri küllî ve cüz'î bir bilgiye sahip olup, bu bilgi de onlarda tasavvur gücünü açığa çıkarmaktadır. Gök cisimlerinde yaşanan bu sürekli tasavvurun sonucunda ise hareket ve değişim meydana gelmektedir. Sonrasında bu hareketler Ay-altı âlemin unsurlarında farklı suretlere ve değişimlere neden olmaktadır.[57] Fârâbî *ihsâu'l-ulûmunda (ilimlerin sayımı)* gök cisimlerine dair incelemelerde bulunulan bilimleri *ilm-i felek* ve *ilm-i nücûm* olarak nazari ilimler başlığı altında ikiye ayırmıştır. Buna göre *ilm-i felek* ve *ilm-i nücûm* arasında farklar olduğu gibi *ilm-i ahkâm-ı nücûm* ile *ilm-i nücûm et-tealîmî (matematiksel yıldızlar ilmi)* arasında da farklar bulunmaktadır. İlmi ahkâm-ı nücûm, yıldızların konum ve hareketlerinden yola çıkarak gelecekte meydana gelecek olaylara ve mevcut durumlara dair yorumlar yapmayı amaçlayan bir bilgi alanıdır. Buna karşın, ilm-i nücûm et-tealîmî ise üç kısma ayrılmaktadır. Bu kısımların ilki; gök cisimlerinin şekil, duruş, mevki, miktar, uzaklık, konum ve hareketleriyle ilgilenmektedir. İkincisi; gök cisimlerinin hareketlerinin sayısını, nedenlerini, çeşitlerini, kapsamlarını, hareket yönlerini ve bilinen yıldızlardan her birine dair incelemeleri konu edinmektedir. Üçüncüsü ise; yeryüzünün meskûn yerlerini, sınırlarını, iklimlerini ve insanların zarûrî olarak oluşturdukları zaman dilimlerini (takvimleri) araştırmaktadır.[58]

İhvân-ı Safâ, gök bilimlerini (*ilm-i nücûm*) matematiksel ilimlerin bir alt dalı olarak ele almış ve bu alanı üç temel kategoriye ayırmıştır. Bunlar; ilm-i hey'et, ilmu'z-zîcât (astronomik cetveller) ve ilm-i ahkâm şeklindedir. Onlara göre bu ayrım, bilimlerin tanımlanması amacıyla yapılmış olup kavramsal bir tasniftir; çünkü her üç disiplininde inceleme konusu yıldızlar, felekler ve burçlardan

[52] Kindî, *Felsefi Risâleler*, çev. Mahmut Kaya (İstanbul: Klasik Yayınları, 2002), 37-38.

[53] Kindî, Felsefi Risâleler, çev. Mahmut Kaya, 90-92. Bunlardan birkaçı şu şekildedir: Bir İş İçin En Uygun Günün Seçiminin Yararı, Yılların Değişimi, Arapların Hâkimiyet Süreleri, Güneş Tutulmasından Hareketle Bazı Olaylar Hakkında Hüküm Verme, Astroloji Problemleri Üzerine, Uğursuz Yıldızların (Satürn ve Mars) Yengeç Burcunda Gösterdikleri Üzerine, Astrolojinin Yarar Derecesi ve Müneccim Denilen Adamın Gerçekte Kim Olduğu Üzerine, Mevâlîdin Sırları Üzerinedir.

[54] Muammer Dizer, "Ebu Ma'şer el-Belhi", *Türkiye Diyanet Vakfı Islâm Ansiklopedisi* (Erişim 20 Haziran 2025).

[55] Cuma Vural (ed.), *Işık Doğudan Yükselir* (Ankara: Panama yayınları, 2014), 104.

[56] Dizer, "Ebu Ma'şer el-Belhi".

[57] Mahmut Kaya, *İslam Filozoflarından Felsefe Metinleri* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2017), 121.

[58] Fârâbî, *Şark İslâm Klasikleri İḥṣâu'l-ulûm,* çev. Ahmet Ateş (İstanbul: MEB Basımevi, 1990), 101-103; Hasan Aydın, "Kozmolojik Temeller Işığında İhvân es-Safa'da Astroloji ve Astrolojinin Meşruluğu Sorunu", *Kelam Araştırmaları Dergisi* 9/1 (Haziran 2011), 180-181.

ibarettir.[59] İhvân, gök cisimlerini yalnızca fiziksel ve astronomik varlıklar olarak değil, evrenin tamamına yayılan güçler bağlamında metafiziksel ve astrolojik anlamlar taşıyan, canlı ve etkin güçler olarak görmüştür.[60] Risâlelerinde astronomi veya astroloji noktasında yer verilen pek çok veriyi özellikle Aristoteles, Batlamyus ve Pisagor'a yapılan atıflarla yapılan atıflar doğrultusunda oluşturduğunu açıkça belirtmiştir. Bu bakımdan; gök cisimlerinin 1029 sayısı ile sınırlandırılması, gezegenlerin hareketsiz yörüngelere sabitlenmesi, dünya merkezli evren algısı, yedi gezegenin ekinoksal düzlemi, on iki burç ve nitelikleri, astroloji sanatına ilişkin terminolojik ve gözlemsel tespitler bunlardan sadece birkaçıdır.[61]

Ebu Reyhan el-Birûnî'de (362/973-453/1061) astronomik gözlemler ışığında gök cisimlerinin etkilerine dair çeşitli eserler telif etmiştir. Bunların başında *Kitâbü't-Tefhîm fî evâ'ili ṣınâ'ati't-tencîm* adlı çalışması gelmektedir.[62] Bu eserin konumuzla ilgili çeşitli kısımlarına kısaca temas etmek faydalı olacaktır. Birinci kısımda; burçların dört unsurla olan ilişkisini, karakterislik özelliklerini, yapı bakımından farklılıklarını ve insan fizyolojisiyle münasebetini açıklamıştır. Ayrıca yapı bakımından burçları ikiye ayrılıp, sıcak burçları Aslan, Terazi, Koç, İkizler, Yay ve Kova olarak; soğuk burçları ise Akrep, Oğlak, Boğa, Yengeç, Başak ve Balık olarak sınıflandırmıştır.[63] İkinci kısımda; Hint astrolojisine göre burçları dişil ve eril olmak üzere farklı gruplara ayırmış, ardından bunların işaret ettikleri yönleri ve rüzgârları sıralamıştır. Söz konusu düşünceyi somutlaştırmak gerekirse sıcak burçların tümü *eril*, soğuk burçların tümünün de *dişil* olarak kabul edilmiştir. Ayriyeten dişil burçlar şanslı olup geceyle, eril burçlar ise daha şansız olup gündüzle ilişkilendirilmiştir.[64] Üçüncü kısımda; burçların vücuttaki hangi bölgelere karşılık geldiklerinden bahsedilip, etkileri sunulmuştur.[65] Dördüncü kısımda; burçlara göre davranış şekillerine, simgeledikleri insan tiplemelerine ve fizyolojik özelliklerine yer verilip, bu tip insanların hangi hastalıklara karşı daha güçlü veya daha zayıf oldukları tespit edilmiştir. Devamında, coğrafi bölgelerin özelliklerine göre burçlar kısımlara ayrılmış ve her bir burç yakın bulunduğu hayvan karakteriyle sembolize edilmiştir.[66]

Evrendeki her bir nesneyi yaratıcının tecellisi olarak kabul eden Muhyiddin İbnü'l-Arabî'de (560/1165-638/1240) gök cisimlerine dair çeşitli incelemelerde bulunmuştur. Bu incelemeler neticesinde kozmolojik sistemin, harf sembolizmiyle, ilahî sıfatlarla ve varlık düzeniyle karşılık bulan pek çok niteliğine yer vermiştir.[67] *Dürrü Meknûn (İnci Dizileri)* başlıklı eserinde yeryüzünde bulunan her bir milletin kendine ait olan bir yıldız karakteriyle bağdaştığından bahsetmiştir. Buna göre Çin, Horasan ve Semerkand'ı *Müşteri* yıldızına, Hindistan'ı *Rahle* yıldızına, Kudüs ve Herakin *Merih* yıldızına, Türkistan, Kıbçan, Tataristan ve Musul'u *Güneş*'e, Arabistan ve Rumeli'yi *Zühre* yıldızına, Anadolu, Rusya ve İngiltere'yi *Utarit* yıldızına ve Fransa'dan Mağrip'e kadar olan kısmı ise *Ay*'a nispet etmiştir.[68] Yine *fî muallak-ı gayb-ül ilm (Saatlerin Hazinesi)* çalışmasının içerisinde de; Güneş ve Ay başta olmak üzere bilinen beş gezegenin burçlarına, hareketlerine, madenlerine,

---

[59] İhvân-ı Safâ, *Resâil,* 1/137.

[60] İhvân hakkında detaylı bilgiler için bkz. Abdullah Zorbacı, İhvân-*ı Safâ Risâlelerinde Gök Cisimlerinin İnsan Üzerindeki Etkileri* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020).

[61] Godefroid de Callatay, *Ikhwân al-Safâ'* A Brotherhood of Idealistson the Fringe of Orthodox Islam (England: Oneworld Publications, 2005), 36-39.

[62] Günay Güner, "Birûnî", *Türkiye Diyanet Vakfı Islâm Ansiklopedisi* (Erişim 25 Şubat 2020). Birûnî'nin astroloji ilminin ilkelerini açıklayışı ve kozmik verilerin sembolize edişi için bkz. Nasr, *İslâm Kozmolojisi Öğretilerine Giriş,* 174-191.

[63] Bīrūnī, *The Book of İnstruction in The Elements of The Art of Astrology*, çev. R. Ramsay Wright (London: Kessinger Publishing, 1934), 211.

[64] Bīrūnī, The Book of İnstruction in The Elements of The Art of Astrology, 212-215.

[65] Bīrūnī, The Book of İnstruction in The Elements of The Art of Astrology, 216.

[66] Bīrūnī, The Book of İnstruction in The Elements of The Art of Astrology, 210.

[67] Titus Burckhard, *Muhyiddin İbn Arabî'nin Mistik Astrolojisi,* çev. Mehmet Temelli (Ankara: Verka Yayınları, 2018), 52-53.

[68] İbn Arabî, *Dürrü Meknun*, çev. Şevket Gürel (İstanbul: Esma Yayınları, 1997), 103.

renklerine, yöneticisine, sayısına, karakter özelliklerine ve ilahî sıfatlarla olan münasebetine yer verilmiştir. Belirli mertebelere ayırdığı bu gök cisimleriyle semânın katmanları arasında ilişki kurmuş ve onlara çeşitli şekillerde sembolik anlamlar yüklemiştir.[69] Ayrıca İbnü'l-Arabî, gezegenler arasında yapmış olduğu bu sınıflandırmayla, peygamberlerin gönderiliş zamanları ve potansiyel insan ömürleri arasında bir ilişkinin bulunduğunu savunmuştur. Hatta Hz. Âdem'in yeryüzüne yedinci göğün padişahı olan Zühal (Satürn) yıldızının hükmü altında geldiğini ve o dönemde bin yıl yaşadığını kabul etmiştir.[70]

Türk-İslâm medeniyetinin yetiştirdiği önemli mütefekkir ve mutasavvıf şahsiyetlerden biri olan Mevlâna Celâleddin-i Rûmî'nin (604/672-1207/1273) *Mesnevi* adlı eserinde, birtakım astrolojik söylemlere yer verilmiştir. Özellikle Güneş'in, burçlar kuşağı üzerinde yer alan on iki karargâhtan birinde bulunduğunda, bulunulan karargâhın niteliğine göre kişilerin etkilenebileceğinden bahsedilmiştir. Buna göre, Güneş'in Zühre yıldızının karargâhında bulunduğunda, kişilerde mutluluk, aşk ve eğlenceye düşkünlük gibi nitelikler baş gösterirken, Merih yıldızının karargâhına uğradığında ise düşmanlık ve savaş duyguları artmaktadır. Böylece, çeşitli yörüngelerde hareket eden gök cisimlerinin, kendilerinin altındaki varlıklarla kesin ve güçlü bir etkileşim halinde olduğu vurgulanmıştır.[71]

Sonuç olarak bakıldığında yukarıdaki düşünürler ve yaklaşımları, ilm-i ahkâm-ı nücûmun sınırlarının ve meşruiyetinin klasik İslâm düşüncesindeki zeminini oluşturmaktadır. Buna karşın İbn Sînâ (980–1037), İbn Rüşd (1126–1198), Gazâlî (1058–1111), İmam Nevevî (1233/1277), İbn Teymiyye (1263/1328), İbn Haldûn (1332–1406) ve İmam Süyûtî (1445/1505) gibi düşünürler tarafından da bu bilime yönelik eleştiriler söz konusudur.[72]

4. Osmanlı Dönemi İslâm Âlimlerinde İlm-i Ahkâm-ı Nücûm

İlm-i ahkâm-ı nücûm, İslâm coğrafyasının farklı düşünürlerinde ve dönemlerinde kendisine yer bulduğu kadar Osmanlı sarayının kurumsal hiyerarşisi içerisinde de yer edinmiştir. Gök cisimlerinin hareketleri ve konumları temelinde sonuç çıkarma prensibine dayanan bu sistem, saray çevresinde *ilm-i tencîm* veya *ilm-i ahkâm-ı nücûm* olarak anılmıştır. Bu alanda uzmanlaşan kişilere ise *müneccim* denilmiştir. Müneccimler, astronomik kayıtlar üzerinden yaptıkları analojik yorumlamalarla hem zamansal takvimlerin hazırlanmasında hem de çeşitli önsezilerin oluşturulmasında önemli roller üstlenmişlerdir.[73] Osmanlılardan önceki devlet teşkilatları içerisinde yer aldığı gibi müneccimlik, 15. yüzyılın sonlarına doğru ilmiye sınıfı içerisine dâhil edilmiştir. Müneccimler, özellikle önemli tarihî hadiseler, doğumlar, evlilikler ve sefer zamanlarının belirlenmesinde danışmanlık görevini üstlenmiştir.[74] Nitekim II. Beyazıt döneminde müneccimlerin çalışmaları takip edilmiş, III. Murat döneminde Takıyyüddin er-Raşid (?/993-

[69] İbn Arabî, *Saatlerin Hazinesi*, çev. Selahaddin Alpay (İstanbul: Sümer Kitapevi, 1973). Evrenin tabakalar halinde bölümlenmesi ve gök cisimlerinin bu tabakaların yöneticileri oluşu oldukça eski bir Hermetik temele sahiptir. Mahmut Erol Kılıç, *Hermesler Hermesi: İslâm Kaynakları Işığında Hermes ve Hermetik Düşünce* (İstanbul: Sufi Kitap Yayınları, 2019), 149.

[70] Burckhard, Muhyiddin İbn Arabî'nin Mistik Astrolojisi, çev. Mehmet Temelli, 54.

[71] Mevlâna Celâleddin-i Rûmî, *Mesnevi Tercümesi ve Şerhi*, çev. Abdulbaki Gölpınarlı (İstanbul: İnkılap Kitapevi, 2000), 3/206-207. Bahsi geçen pasajın şerhi için bkz. Mevlâna, *Mesnevi Tercümesi ve Şerhi*, 223-225.

[72] Çalışmanın öz ve giriş kısmında da belirtildiği üzere, eleştirel yaklaşımlar kapsam dışındadır. Bu eleştirilere detaylı olarak yer vermek yerine, İbn Haldûn'un kısa bir değerlendirmesiyle örneklemek istiyoruz: "Müneccimler, yıldızların etkilerine dayalı tahminlerde bulunmakla birlikte, gaybı bilmede kesin ve sağlam bir temele sahip değildirler. Bu nedenle, ilmî açıdan müneccimliğin verdiği bilgiler daha çok sezgi ve varsayımdan ibarettir ve güvenilir sayılamaz." Bkz. İbn Haldûn, *Mukaddime* çev. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2005), 307.

[73] Salim Aydüz, Osmanlı Astronomi Müesseseleri, *Türkiye Araştırmalar Literatür Dergisi* 2/4 (Haziran 2004), 412-415; Ayşe Duvarcı, Türkiye'de *Falcılık Geleneği ile Bu Konudaki İki Eser* (İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınevi, 1993), 96.

[74] Ekmeleddin Ihsanoglu, An Overview of Ottoman Scientific Activities, *Foundation For Science Technology And Civilisation* (December 2006), 8; Tuğçe Dalkıran, *Osmanlı'da İlm-i Nücûm ve Müneccimler* (Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 29-30.

?/1585) tarafından kurulan rasathâne de yıldızlar ve açıları bağlamında çıkarımlar yapılmıştır.[75] Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan dönüşüm sürecinde ilm-i ahkâm-ı nücûm ve müneccimlik geleneği, bilginin sürekliliği ve bilimsel modernleşme açısından önemli bir geçiş alanı oluşturmuştur. Bu çerçevede, 18. yüzyılda Osmanlı sarayında uzun süre görev yapan Fethiyeli Halil Efendi (1669–1773), dönemin öne çıkan müneccimlerinden biridir.[76] Bunun yanında Osmanlı'da ilm-i ahkâm-ı nücûmun meşruiyeti üzerine yürütülen tartışmalar, yalnızca bilimsel değil, aynı zamanda derin bir teolojik zemine oturmuştur. Osmanlı âlimleri, ilm-i ahkâm-ı nücûmun kehanetle karıştırılmasının doğuracağı itikadî sakıncalara karşı uyarılarda bulunmuş; gök cisimlerine mutlak bir etki atfetmenin tevhid inancıyla bağdaşmayacağını ifade etmişlerdir. Ancak bu yaklaşım tamamen reddiyeci bir tavır değil; aksine, gök cisimlerini ilahî iradenin birer aracı olarak gören uzlaştırıcı bir tevil çabası şeklinde ortaya çıkmıştır.[77] Bu çerçevede ilm-i ahkâm-ı nücûm, bazı Osmanlı âlimleri tarafından metafizik bir vasıta olarak savunulmuş; ilmî tasnifler içinde *tabiî ilimler* kategorisinde değerlendirilmiştir. Özellikle Taşköprüzâde (901/968–1495/1561), Sadreddinzâde Şirvânî (?/1036-?/1627), Şah Veliyyullah ed-Dihlevî (1146/1176-1703/1762) ve İbrâhim Hakkı Erzurûmî (1170/1194–1757/1780) gibi isimlerin eserlerinde, bu ilme yöneltilen eleştirilere karşı geliştirilen teorik ve teolojik savunular, dönemin entelektüel atmosferini anlamak açısından önemli kaynaklar sunmaktadır. Aşağıda ayrıntılarıyla incelenecek olan bu metinler, Osmanlı düşünce tarihinde astrolojik bilgi ile dinî hassasiyetler arasında kurulan dengeyi ortaya koyması bakımından dikkat çekicidir.

Taşköprüzâde Ahmed Efendi, ilimler tasnifine dair çalışmasında *ilm-i ahkâm-ı nücûmu*, tabiî ilimlerin bir alt kolu olarak değerlendirmiştir. Ona göre bu ilim, gök cisimlerinin üçlü, dörtlü ya da altılı kümeler hâlinde belirli hizalanmalar göstermesiyle oluşan göksel yapıların, yeryüzünde gerçekleşen ya da gelecekte ortaya çıkması muhtemel olaylara dair bazı işaretler verdiği varsayımına dayanmaktadır. Bu çerçevede, atmosferdeki değişimlerden madenlerin yapısal dönüşümlerine, bitkisel döngülerden hayvan davranışlarına kadar tabiatta gözlemlenen her tür değişim, bu ilmin kapsamı içerisinde değerlendirilmiş ve yorumlanmaya çalışılmıştır. Ancak yine de Taşköprüzade, bu ilmin güvenilirliği noktasında âlimlerin iki farklı görüşünü dile getirmiştir. Bu ilmi teolojiyle uzlaştırmak isteyen birinci grup, yıldızların ve diğer gök cisimlerinin bizzat müessir fâil olmayıp mecâzî birer fâil olduğu görüşüyle iyimser bir tutuma sahip olmuştur. İkinci grup ise, yaratıcı dışında diğer bütün etken sebepleri birer vasıta olarak görmüş ve gerçek müessirin dışında herhangi bir fâilin bulunamayacağını ifade etmişlerdir.[78] Taşköprizâde, ilm-i ahkâm-ı nücûmun, matematik ilimleri arasında sayılan ilm-i hey'et**,** ilm-i zîcât ve ilmu't-takvîm ile ortak bir terminolojik altyapıya sahip olduğunu belirtmektedir.[79] Ayrıca, ilm-i kırânât ve ilm-i melâhim gibi konulara dair açıklamalarında, bu alanların da ilm-i ahkâm-ı nücûm kapsamında değerlendirilebileceğini ifade etmiştir. Nitekim eserinde ilm-i kırânâtı; birden fazla gezegenin burçlarda bir araya gelmesiyle oluşması muhtemel olayları inceleyen ilim şeklinde telkin etmiştir. İlm-i melâhim ise devletlerin çöküşü, toprakların el değiştirmesi ve savaş gibi kanlı ve sarsıcı olayların ne zaman ve nasıl gerçekleşeceğini haber veren bir bilgi dalı olarak tanımlanmıştır.[80]

---

[75] Aydüz, Osmanlı Astronomi Müesseseleri, 413-414; Aydın, *Yıldızların Cinsiyeti: Astrolojinin ve Takvimin Cinsiyetlendirilmesi,* 7-8. Takıyyüddin er-Raşid'in hayatı ve çalışmaları hakkında detaylı bilgi için bkz. Hüseyin Gazi Topdemir, "Takıyyüddin er-Raşid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 20 Haziran 2025). Detaylı bilgi için bkz. Salim Aydüz, *Osmanlı Devleti'nde Müneccimbaşılık ve Müneccimbaşılar* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1993), 173.

[76] R. Hakan Kırkoğlu, *Sultan ve Müneccimi* (İstanbul: Doğan Kitap Yayıncılık, 2017), 61.

[77] R. Hakan Kırkoğlu, *İlm-i Nücûm ve Onsekizinci Yüzyılda Osmanlı Sarayındaki Rolü* (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 38-39.

[78] Taşköprizâde Ahmed Efendi, *Miftahu's-saâde ve mesâbihu's-siyade fî mevzûâti'l-ulûm* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, 1985), 1/313-314.

[79] Taşköprizâde, *Miftâḥu's-sa'âde,* 1/357.

[80] Taşköprizâde, *Miftâḥu's-sa'âde,* 1/364-365.

Sadreddinzâde Mehmet Emin Şirvânî, yaşadığı dönemin aklî ve dinî ilimlerini uzlaştırmak yanında, *el-Fevâidü'l-Hâkâniyye* adlı eserinde bu ilimleri tasnif etmiştir. Eserinde yer verdiği ilm-i ahkâm-ı nücûm ise, Ay-üstü âlemde bulunan yıldızların hareket ve hâllerinin, Ay-altı âlemde gerçekleşen olaylar hakkında bilgi verdiği bir ilim olarak tanımlanmıştır. Ayrıca Şirvânî'ye göre, tabiatın idamesi için belirlenen sünnetullâh yasaları, küllî irade gereği, gökyüzünden yeryüzüne doğru idare edilmektedir. Bu sebeple de yaratıcının yıldızlardan her birine veya gökyüzüyle ilgili diğer nesnelere, kendilerine has bir kuvvet ya da özel bir sorumluluk tahsis ettiğine inanmanın herhangi bir sakıncası olmadığı görüşündedir. Bu görüşünü de Enbiya sûresi 16. ayette geçen "biz gökleri, yeri ve bunlar arasındakileri oyun olsun diye yaratmadık" söylemine vurgu yaparak temellendirmektedir. Buna göre, yıldızların tek başına doğrudan etkili olduğuna ya da dünya üzerindeki olayların yaratıcı müdahalesi olmaksızın gerçekleştiğine inanmak küfür olarak değerlendirilir. Ancak, gök cisimlerinin temel belirleyici olmaktan ziyade, mecazi anlamda araçlar olduklarına inanmakta herhangi bir sakınca bulunmamaktadır.[81]

Şah Veliyyullah ed-Dihlevî, *Hüccetullâhi'l-bâliğa* adlı eserinin *Nev' ve Nücûm* başlığı altında; gök cisimlerinin yeryüzündeki yaşama ne tür bir etkisinin olabileceğini iki farklı görüş ileri sürmüştür. Bunların ilki şudur: Nasıl ki insanların birbirinden farklı özellikleri varsa, feleklerin ve yıldızların da kendilerine özgü özellikleri vardır. Bu sayede onlarda yapılarında bulunan nitelikleriyle, yerküredeki yaşama etki edebilirler. İkinci durum ise; nasıl ki fetüsün anne ve babadan kendisine tevarüs eden niteliklerle donanması mümkünse, maddesel niteliklerden oluşan yeryüzünün de göksel düzenin ruhanî niteliklerini taşıyabilmesi mümkündür. Ayrıca Dihlevî'ye göre gök cisimlerinin insanla münasebetini konu edinen nücûm ilmi, zamanla insanların bu ilme kendilerini aşırı derecede kaptırmaları sonucunda farklı bir yapıya bürünmüştür.[82]

İbrâhim Hakkı Erzurûmî, *Mârifetnâme* adlı eserinde jeolojiden astronomiye, fizyolojiden psikolojiye kadar geniş bir yelpazede araştırmalarını kaleme almıştır.[83] Bununla birlikte, kozmolojiye dayanan ilimler konusundaki görüşlerinde daha geleneksel ve köktenci bir yaklaşımı benimsediği görülmektedir. Nitekim evreni, Aristo-Batlamyusçu teleojik sistemden alışık olduğumuz tarzda, birbiri içerisine geçmiş yedi katman şeklinde tasavvur etmiş ve her bir katmanda; ismi, rengi, şekli ve tesbihi farklı olan ruhanî güçleri yerleştirmiştir.[84] Bu bağlamda, Güneş ve Ay'ın birbirlerine göre konumları veya evreleri, bu ruhanî varlıkların etkisiyle açıklanmaktadır. Diğer gök cisimlerinin hareketleri, belirli vakitlerde doğup batmaları, büyüklükleri veya küçüklükleri de onların koruyucu ve idame ettirici güçlerinin inisiyatifleriyle ilişkilendirilmiştir.[85] Hakkı'ya göre, gökyüzündeki burçlar konumlarına ve tabiatlarına göre farklı özellikler taşır ve bu farklılıklar, duyusal âlemdeki varlıkların yaratılışına yansımaktadır.[86] Ayrıca yıldızların tabiatları, sadece insan benliğinde değil, günün belirli zamanlarında yapılacak işlerin sonucu üzerinde de önem arz etmektedir.[87] Bu nedenle gündelik hayatta başlanması düşünülen bazı iyi veya kötü işlerin gerçekleştirilmesi için en uygun zamanların gözetilmesi gerektiğini

[81] Sadreddinzâde Mehmet Emin Şirvânî, el-*Fevaidü'l-Hakaniyye*, çev. Ahmet Kâmil Cihan (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019), 602.

[82] Şah Veliyyullah ed-Dihlevî, *Ḥüccetullāhi'l-Bâliġa*, çev. Mehmet Erdoğan (İstanbul: İz Yayıncılık, 2018), 2/614-615.

[83] Mustafa Çağrıcı, "İbrahim Hakkı Erzurûmî", *Türkiye Diyanet Vakfı Islâm Ansiklopedisi* (Erişim 20 Haziran 2025). Benzer açıklama için bkz. Bekir Topaloğlu, "Marifetname", *Türkiye Diyanet Vakfı Islâm Ansiklopedisi* (Erişim 20 Haziran 2025).

[84] Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Marifetname, çev. Faruk Meyan* (İstanbul: Bedir Yayınevi, 1999), 28-30.

[85] Hakkı, *Marifetname,* 30-31.

[86] Hakkı, *Marifetname,* 101-104.

[87] Hakkı, *Marifetname,* 138.

savunmuştur.[88] Böylelikle, günlere ve aylara hâkim olan gezegenlerin tabiatları, başlanılan işlerin akıbeti hakkında öngörüler sunabilmektedir.[89]

Yukarıdaki metinden de anlaşılacağı üzere Osmanlı'da ilm-i ahkâm-ı nücûmun meşruiyetini savunan düşünürlerin temel argümanlarını üç başlıkta toplayabiliriz. İlk olarak, evrenin Allah tarafından belli bir düzen ve hikmetle yaratıldığı, yıldızların ise bu ilahi düzenin ayrılmaz birer parçası olarak kabul edilmesidir. Yıldızların hareketleri, ilahi iradenin yansımaları olarak görülmüş ve onlardan anlam çıkarmak, Allah'ın evrendeki işaretlerini okumak olarak değerlendirilmiştir. Bu görüş Kur'an'daki yıldızlar ve gök cisimleriyle ilgili ayetlerle desteklenmiştir. İkinci olarak, onun pratik faydaları ön plana çıkmıştır. Bu bilim sayesinde seferlerin, önemli törenlerin ve devlet işlerinin en uygun zamanları belirlenmiş; takvim ve namaz vakitleri düzenlenmiş, Güneş ve Ay tutulmaları önceden tahmin edilmiştir. Böylece bu ilmin, devlet işleyişi ve toplumsal düzen açısından uygulanabilir ve yararlı bir disiplin olarak kabul görmüştür. Üçüncü temel argüman ise onun kesin kehanet değil, ihtimaller ve sebep-sonuç ilişkilerine dayalı bir yorum bilimi olduğudur. Müneccimler, geleceği kesin olarak bilmek yerine, yıldızların konumlarından muhtemel etkiler çıkarırlar. Bu açıdan ilm-i ahkâm-ı nücûm, gaybı bilmek değil; gözleme, hesaplamaya ve tecrübeye dayanan bir tür kozmik istatistik olarak değerlendirilmiştir.

5. Cumhuriyet Döneminde Kozmik Anlayışın Dönüşümü: Astrolojinin Akademik ve Sosyal Meşruiyeti

Osmanlı sarayındaki müneccimlik kurumunun varlığı Cumhuriyet dönemine kadar etkisini sürdürmüştür. Cumhuriyet dönemi düşünürleri, kendilerinden önceki düşünürlerin bıraktığı entelektüel ve kültürel mirastan büyük ölçüde yararlanmışlardır. Bu sayede, İslâm düşünce tarihinin astroloji kültürüyle olan birlikteliği, söz konusu dönemde de canlılığını sürdürmüştür.[90] Bu dönemde ilm-i ahkâm-ı nücûm, giderek artan bir şekilde astroloji terimiyle karşılık bulmaya başlamıştır. Zaman içerisinde bu alan dergilerden kitaplara, televizyon programlarından bireysel internet sitelerine kadar oldukça geniş bir platformda kendine yer bulmuştur.[91] Özellikle 1950'li yıllardan sonra gazetelerde düzenli olarak astroloji köşelerine yer verilmeye başlanmış, böylece astrologlar kamuoyunda daha görünür hale gelmiştir.[92] Bu gelişmelere paralel olarak pek çok alan, insan yaşamına dair çeşitli unsurları astrolojik çerçeve içerisinde değerlendirmeye yönelmiş ve bu konuları yıllık, mevsimsel, aylık, haftalık, hatta günlük ve saatlik yorumlarla açıklamaya çalışmıştır. İletişim kanallarının yaygınlaşmasıyla birlikte geniş kitlelere ulaşan bu yıldız ilmi, yalnızca halk arasında değil, doğa bilimleriyle ilgilenen akademisyenler ve filozoflar arasında da ilgi uyandırmıştır. Bu bağlamda son dönemde yapılan akademik çalışmalarda dikkat çekicidir. Söz konusu çalışmalar; tarih, felsefe, psikoloji, istatistik ve sosyoloji gibi çeşitli toplumbilimsel disiplinler çerçevesinde astrolojinin bireysel ve toplumsal etkilerini incelemekte; bu ilmin tarihsel ve düşünsel arka planına dair yeni yaklaşımlar sunmaktadır. Konuyla ilgili olarak birkaçını

---

88 Hakkı, *Marifetname,* 174.

89 Hakkı, *Marifetname,* 177-178.

90 Halil Apaydın, "Burçların Dini Tutum ve Davranışlarla İlişkisi", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 2/3 (2004), 203-204.

91 Türkan Düztepe, *Popüler Kültür Ürünü Olarak Gazetelerin Astroloji Köşelerinin Değerlendirilmesi* (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005), 6-7.

92 Daha iyi anlaşılması açısından, Astrolog Öner Döşer katıldığı bir TV yayınında yaptığı tespite yer verdik. Buna göre "2020 yılında yaşanan pandeminin seyri ve gidişatıyla ilgili Venüs inferior (Güneşten alınan enerji) kavuşumunun yaz aylarındaki salgını düşürmekle birlikte sonbaharda yeni bir virüs dalgasının işareti ettiğini söylemiştir. Bkz. https://www.haberturk.com/astroloji-ile-ilgili-merak-edilenler-2641081.

örneklemek gerekirse; Salim Aydüz, *Osmanlı Devleti'nde Müneccimbaşılık ve Müneccimbaşılar,*[93] Tülay Metin, *Selçuklular Zamanında Müneccimliğe Dair Bazı Tespitler*,[94] Esma Özçelik Morkoç, *Osmanlı Devleti'nde Müneccimbaşılık ve Müneccimbaşı Hüseyin Efendi*,[95] Tuğçe Dalkırdan, *Osmanlı'da İlm-i Nücûm ve Müneccimler*[96], Muhammed Okudan, *Vak'anüvis Naîmâ'ya Ait Bir Ahkâm Defterinin Değerlendirilmesi*[97], Seyfettin Kaya, *Orta Çağ Arap-İslâm Devletlerinde İlm-i Nücûm ve Müneccimlik*[98], Remzi Hakan Kırkoğlu, *İlm-i Nücûm ve Onsekizinci Yüzyılda Osmanlı Sarayındaki Rolü,*[99] Ceren Aksoy, *Tercüme-i Ahkâm-ı Nücûm*, Şenay Yangel, *Türk Medeniyetinde Astronomi, Astroloji ve Müneccimbaşılık*[100]*ve* Menderes Velioğlu, *Müneccim Riyâzî Ali Çelebi'nin Hayatı, Telifâtı ve Muhallefâtı*[101] bunlardan birkaçıdır.

Modern çağda astrolojinin meşruiyeti tartışılırken, bu alanda iki temel bakış açısının öne çıktığı görülmektedir.[102] İlk yaklaşım, astrolojinin bilimsel temellere sahip olduğunu ve bu nedenle akademik bir disiplin olarak değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Diğer yaklaşım ise astrolojiyi, nesnel olmaktan çok öznel ve akıl dışı yönleriyle ele almaktadır. Bu doğrultuda onu, kişisel gelişim ve psikolojik danışmanlık gibi alanlarda kullanılan, bilimsel niteliği bulunmayan bir yardımcı araç olarak görmektedir.[103] İlk görüşü benimseyenler, astrolojinin irrasyonel bir bilim olarak tanımlanmasının yanlış olduğunu belirtmiş; aksine, deneysel, istatistiksel ve matematiksel yöntemlerle temellendirilebileceğini ileri sürmüşlerdir. Onlara göre, gelgit hareketleri ve yer çekimi gibi evrenin temel fiziksel yasalarının gök cisimlerinin etkisiyle gerçekleştiği bilim dünyasında kabul görmektedir. Bu bağlamda, doğa yasalarından etkilenen bir evrende, insanın da bu etkilerden bağımsız kalması mümkün değildir. Dolayısıyla astrolojiye olumsuz bakanların, katı ve indirgemeci akıl yürütme biçimlerine karşı daha esnek bir bilim anlayışı benimsemeleri gerekmektedir.[104] Ayrıca astroloji, yalnızca sezgi, kehanet ya da soyut varsayımlara dayanan bir yapıdan ibaret değildir. Astroloji pozitif bilimlerin klasik metodolojisine tamamen bağlı olmayan, ancak kendi iç sistematiği ve değerlendirme ölçütleri bulunan özgün bir bilim dalı olarak görülmelidir.[105] Bu bağlamda astroloji, kozmos içerisindeki güçlerin dünya üzerindeki etkilerini yorumlayan bir düşünce sistemidir. Makro kozmos düzeyinde bu güçlerin evrensel enerji düzenini nasıl şekillendirdiği; mikro kozmos düzeyinde ise bireyler ve toplumlar üzerindeki etkilerini ve sonuçlarını ele almaktadır. Böylece astroloji, evrenin genel düzeniyle insan hayatı arasındaki ilişkiyi anlamlandırmaya yönelik bütüncül bir çerçeve sunmaktadır.[106]

Astrolojinin bilimsel bir disiplin olarak kabul edilemeyeceğini savunan ikinci görüşü benimseyenler, bu alanın modern astronomiden ayrıldığı noktaları ön plana çıkarmaktadırlar. Bu bakış açısına göre, astroloji ile astronomi arasında temel farklar bulunmaktadır. Astronomi nesnel

[93] Salim Aydüz, *Osmanlı Devleti'nde Müneccimbaşılık ve Müneccimbaşılar* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1993).

[94] Tülay Metin, "Selçuklular Zamanında Müneccimliğe Dair Bazı Tespitler", *History Studies* 6/3 (Nisan 2014).

[95] Esma Özçelik Morkoç, *Osmanlı Devleti'nde Müneccimbaşılık ve Müneccimbaşı Hüseyin Efendi* (Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018).

[96] Dalkıran, *Osmanlı'da İlm-i Nücûm ve Müneccimler.*

[97] Mehmet Okudan, "Vak'anüvis Naîmâ'ya Ait Bir Ahkâm Defterinin Değerlendirilmesi", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 28/1 (Temmuz 2024).

[98] Kaya, "Orta Çağ Arap-İslam Devletlerinde İlm-i Nücûm ve Müneccimlik".

[99] Kırkoğlu, *İlm-i Nücûm ve Onsekizinci Yüzyılda Osmanlı Sarayındaki Rolü*.

[100] Ceren Aksoy, *Tercüme-i Ahkâm-ı Nücûm* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

[101] Menderes Velioğlu, *Müneccim Riyâzî Ali Çelebi'nin Hayatı, Telifâtı ve Muhallefâtı* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023).

[102] Erdoğan, İnsan Kaynakları Profesyonellerinin Burçlara Yönelik Görüşlerinin Yetkinlikler Açısından Değerlendirilmesi, 69-72.

[103] Kırkoğlu, Göklerin Bilgeliği, 45.

[104] James R. Lewis, *The Astrology Books* (ABD: Visible Ink Press Publishing, 2003), 15.

[105] İlhan, Astroloji Dersleri, 13.

[106] Bkz. Çelik, *Astroloji El Kitabı,* 13. Aynı ifade kalıbı için bkz. Canan Selvi, *Astrolojik Kişilik ve Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişki* (Konya: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 61. Benzer tanımlama biçimi için bkz. Barış İlhan, *Astroloji Dersleri* (İstanbul: İlhan Yayınevi, 2004), 13.

verilerle çalışır, ölçülebilir ve deneysel yöntemlerle test edilebilir bir yapıya sahiptir. Oysa astroloji, daha çok sübjektif değerlendirmelere dayanan, kapalı ve sınanmaya uygun olmayan bir sistem sunmaktadır. Astronomi, gök cisimlerinin fiziksel ve sayısal özelliklerini matematiksel modeller aracılığıyla açıklarken; astroloji, bu cisimlerin bireyler üzerindeki niteliksel etkilerine odaklanarak metafiziksel ve yorumlayıcı sonuçlara ulaşmayı amaçlamaktadır. Astronomi sayısal analizlerle kesinlik peşindeyken, astroloji daha çok sembolik anlamlar ve gözleme dayalı çıkarımlar üzerinden hareket etmektedir.[107] Tüm bu farklılığa rağmen, astrolojik yaklaşımların ortaya koyduğu veriler ve yorumlar, özellikle kişilik analizleri ve kişiler arası ilişkilerin anlaşılmasına yönelik çalışmalarda, modern psikolojinin ilgi alanlarına dolaylı katkılar sunabilmektedir. Bu bağlamda, astroloji, doğrudan bilimsel bir disiplin olmasa da bazı sosyal bilim araştırmalarına içerik bakımından zenginlik katabilmektedir.[108]

Sonuç

İlm-i ahkâm-ı nücûm, İslâm düşünce geleneğinde tarihsel süreç içerisinde farklı yönleriyle değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmelerin arka planında, İlk Çağ medeniyetlerinden itibaren gökyüzü ile yeryüzü arasındaki kozmik ilişkinin nasıl kurulduğu ve bu anlayışın sonraki kültürlere nasıl aktarıldığı önemli bir rol oynamıştır. Bu bakımdan İslâm dünyasında ilm-i ahkâm-ı nücûmun teorik temellerinin belirleyicisi; Sümer, Babil, Akad, Mısır, Yunan ve Hint gibi kadim medeniyetlerden aktarılan gözleme dayalı astronomik ve astrolojik birikim üzerinden inşa edilmiştir. Özellikle Abbâsîler döneminde yoğunlaşan tercüme faaliyetleriyle birlikte, İslâm düşüncesi en çok Aristotelesçi ve Batlamyusçu astroloji-astronomi geleneğinden etkilenmiştir. Nitekim erken dönem İslâm düşünürlerinden Kindî, Fârâbî ve İhvân-ı Safâ'nın yanı sıra, sonraki yüzyıllarda Taşköprüzâde, Şirvânî ve Erzurûmî gibi âlimlerin çalışmalarında da belirgin biçimde kendini göstermiştir. Böylece bu ilim, yalnızca kozmolojik bağlamda değil; aynı zamanda metafizik, epistemolojik ve psikolojik yönleriyle de ele alınarak, İslâm düşüncesinde kapsamlı bir paradigma haline gelmiştir.

İslâm düşünürleri, *ilm-i ahkâm-ı nücûm*u yalnızca geçmiş medeniyetlerden devralınan bir bilgi mirası olarak değerlendirmekle kalmamış; bu ilmi, İslâmî inanç ilkeleri ve felsefî kavramlarla ilişkilendirerek özgün bir düşünsel zemine oturtmuşlardır. Bu bağlamda, gök cisimlerinin mutlak ve bağımsız etkiler taşıdığı yönündeki inançlar büyük oranda reddedilmiş; bunun yerine, söz konusu varlıkların ilâhî düzenin sembolik işaretleri olarak yorumlanabileceği görüşü sınırlı ölçüde kabul görmüştür. Gök cisimlerinin sembolik anlamları üzerinden evrendeki kozmik düzene dair geliştirilen kavrayış, İslâm düşüncesinde akıl ile vahiy arasında bir denge kurma arayışının önemli bir yansıması olarak değerlendirilmiştir. Bu açıdan *ilm-i ahkâm-ı nücûm*un meşruiyeti, gök cisimlerinin varlığa doğrudan etkisi bakımından değil, ilâhî iradenin yeryüzündeki tezahürlerine işaret eden araçlar olduğu anlayışına dayandırılmıştır. Söz konusu yaklaşım, bu ilmin hem teorik hem de pratik düzeyde meşru bir çerçevede değerlendirilmesine olanak tanımıştır. Nitekim Osmanlı döneminde *ilm-i ahkâm-ı nücûm,* astronomiyle iç içe geçmiş bir biçimde, devletin resmî kurumlarında, medrese müfredatlarında ve saray çevresindeki uygulamalarda önemli bir yer

---

[107] Bozkurt, Çok değişkenli Varyans Analizi ile Astroloji ve Kişilik Özelliklerinin Uyumunun İncelenmesi, 41.

[108] Bozkurt, *Çok değişkenli Varyans Analizi ile Astroloji ve Kişilik Özelliklerinin Uyumunun İncelenmesi*, 37. Tevfik Uyar'ın da belirttiği üzere, bu koşullar altında astroloji, bilimsel kriterleri karşılamaktan uzak olduğu için ancak sözde bilim (pseudoscience) olarak değerlendirilmeye devam edecektir. Bkz. Tevfik Uyar, "Astroloji Sözdebilimi ve Toplum İçin Yarattığı Tehditler Üzerine Bir Çalışma", *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi* 6/1 (2016), 51-52. Seyyid Hüseyin Nasr'a göre, astrolojinin zamanla bugünkü konumuna gerilemesinde, onun metafizik temellerinden koparılması önemli bir rol oynamıştır. Nasr'a göre, evrenin yasalarını anlamaya yönelik derin bir kozmolojik bakıştan uzaklaşıp, yalnızca bireysel olayların öngörülmesine indirgenen bir astroloji anlayışı, özgün niteliğini ve geleneksel değerini yitirmeye mahkûmdur. Bkz. Nasr, *İslâm Kozmolojisi Öğretilerine Giriş*, 95-96.

edinmiştir. Muvakkitler ve müneccimbaşılar, takvim düzenlemeleri, namaz vakitlerinin belirlenmesi ve astrolojik öngörüler gibi faaliyetlerde aktif roller üstlenmiş; böylece ilmin hem bilimsel hem de inanç temelli bir denge içerisinde kullanılmasına zemin hazırlanmıştır.

Cumhuriyet dönemine gelindiğinde ise *ilm-i ahkâm-ı nücûm*, modern bilim paradigmasıyla örtüşmediği gerekçesiyle yoğun eleştirilere maruz kalmıştır. Özellikle pozitivist yaklaşımın etkisiyle, bu ilmin deney ve gözleme dayalı bilimsel doğruluk kriterlerini karşılamadığı ve modern astronomik ilkelerle çeliştiği yönündeki eleştiriler ön plana çıkmıştır. Bununla birlikte, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaşanan epistemolojik dönüşümler, bu geleneğin tümüyle dışlanmasını engellemiş; tarih, felsefe ve psikoloji gibi çeşitli disiplinler çerçevesinde yeniden değerlendirilmesine zemin hazırlamıştır. Böylece *ilm-i ahkâm-ı nücûm*, sınırlı da olsa çağdaş akademik literatürde yer bulmuş ve özellikle entelektüel tarih bağlamında yeniden ele alınması gereken bir konu başlığı hâline gelmiştir. Nitekim çalışma süresince gerçekleştirilen analizlerde, *ilm-i ahkâm-ı nücûm*un İslâm düşüncesi içerisindeki epistemolojik bütünlük bağlamında yeniden konumlandırılabileceğini ortaya koymuştur. Her ne kadar modern bilimsel yaklaşımlar karşısında bazı yönleriyle eleştiriye açık olsa da bu ilim, İslâmî bilgi teorisinin çok katmanlı yapısı içinde; tarihsel bağlamı, düşünsel katkıları ve kültürel etkileriyle değerlendirildiğinde özgün ve işlevsel bir yere sahiptir. Dolayısıyla bu alan konuya ilgi duyan araştırmacılar için hem kavramsal hem de metodolojik düzlemde yeniden ele alınarak sağlam bir teorik zemine oturtulmalıdır.

Kaynakça

Abdulcabbar Adıgüzel, "Gök Cisimleriyle İlgili Ayetleri Arap Kültür ve İnançları Çerçevesinde Okumak", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 65/2 (2024), 879-886. DOI: 10.33227/auifd.1493326

Aksoy, Ceren. *Tercüme-i Ahkâm-ı Nücûm*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019. DOI : 10.26449/sssj.1456

Apaydın, Halil. "Burçların Dini Tutum ve Davranışlarla İlişkisi". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 2/3 (2004), 183-206. https://dergipark.org.tr/tr/pub/daad/issue/4526/62266

Arabî, Muhyiddîn Muhammed b. Alî b. Muhammed. *Dürrü Meknun*. çev. Şevket Gürel. İstanbul: Esma Yayınları, 1997.

Arabî, Muhyiddîn Muhammed b. Alî b. Muhammed. *Saatlerin Hazinesi*. çev. Selahaddin Alpay. İstanbul: Sümer Kitapevi, 1973.

Asımgil, Sevim. *Doğu Kaynaklarının Bakış Açısıyla Burçlar Nedir.* İstanbul: Karizma Yayınları, 2002.

Aydın, Alpu. *Yıldızların Cinsiyeti: Astrolojinin ve Takvimlerin Cinsiyetlendirilmesi.* İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=FwV34gpU-XK28d-6IrNsng&no=5FUIv6wWLywrS-ABipGEyA

Aydın, Cengiz-Aydın, Gülseren. "Batlamyus". *Türkiye Diyanet Vakfı Islâm Ansiklopedisi*. Erişim 20 Haziran 2025. https://islamansiklopedisi.org.tr/batlamyus

Aydın, Hasan. "Kozmolojik Temeleler Işığında İhvân es-Safa'da Astroloji ve Astrolojinin Meşruluğu Sorunu". *Kelam Araştırmaları Dergisi* 9-1 (2011), 179-198. https://dergipark.org.tr/tr/pub/kader/issue/19175/203768

Aydüz, Salim. *Osmanlı Devleti'nde Müneccimbaşılık ve Müneccimbaşılar*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1993. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=nr96aU81n0RJ9Ktpn49XJQ

Aydüz, Salim. Osmanlı Astronomi Müesseseleri. *Türkiye Araştırmalar Literatür Dergisi* 2/4 (2004), 411-453. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/652087

Batuk, Cengiz. "Orta Çağ Harrânîler'in de Eskatolojik Mitlerin Yahudi-Hıristiyan Apokaliptiğine Benzerliği". *M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Dergisi* 29/2 (2005), 81-98. https://dergipark.org.tr/tr/pub/maruifd/issue/17567/183972

Bīrūnī, Ebü'r-Reyhân Muhammed b. Ahmed. *The Book of İnstruction in The Elements of The Art of Astrology*. çev. R. Ramsay Wright. London: Kessinger Publishing, 1934.

Bozkurt, Gözde. *Çok değişkenli Varyans Analizi ile Astroloji ve Kişilik Özelliklerinin Uyumunun incelenmesi.* İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=wUMGgWKNVgfzctuQ2tQDqA&no=IrYezSumHXIElw2w639keg

Buhari, Muhammed b. İsmail. *Sahih-i Buhari.* çev. Mehmet Sofooğlu. 17 Cilt. Ankara: Ötüken Yayınları, 1988.

Burckhard, Titus. *Muhyiddin İbn Arabî'nin Mistik Astrolojisi.* çev. Mehmet Temelli. Ankara: Verka Yayınları, 2018.

Callatay, Godefroid. *Ikhwân al-Safa' A Brotherhood of Idealistson the Fringe of Orthodox Islam.* England: Oneworld Publications, 2005.

Çağrıcı, Mustafa. "İbrahim Hakkı Erzurûmî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 20 Haziran 2025. https://islamansiklopedisi.org.tr/ibrahim-hakki-erzurumi

Çelik, Değer. *Astroloji El Kitabı*. İstanbul: Yaprak Yayıncılık ve Dağıtıcılık, 1994.

Dalkıran, Tuğçe. *Osmanlı'da İlm-i Nücûm ve Müneccimler*. Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019. https://acikerisim.mersin.edu.tr/dogrulama/?devam=2f796179696e2f313634383430266469 6c3d30

Dihlevî, Şah Veliyyullah. *Ḥüccetullāhi'l-Bâliġa*. çev. Mehmet Erdoğan. 2. Cilt. İstanbul: İz Yayıncılık, 2018.

Dizer, Muammer. "Ebu Ma'şer el-Belhi". *Türkiye Diyanet Vakfı Islâm Ansiklopedisi*. Erişim 20 Haziran 2025. https://islamansiklopedisi.org.tr/ebu-maser-el-belhi

Dreyer, J. L. E. A *History of Astronomy from Thales to Kepler*. ABD: Dover Publications, 1953.

Duvarcı, Ayşe. *Türkiye'de Falcılık Geleneği ile Bu Konudaki İki Eser*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınevi, 1993.

Düztepe, Türkan. *Popüler Kültür Ürünü Olarak Gazetelerin Astroloji Köşelerinin Değerlendirilmesi*. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=40so1q-Go5nf3zevdhhY2g&no=2hp-t8ueSkl5On5Hpn-vXQ

Erdoğan, Adeviye. *İnsan Kaynakları Profesyonellerinin Burçlara Yönelik Görüşlerinin Yetkinlikler Açısından Değerlendirilmesi*. Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=L02KBJO44OKkzAGSLAJm9w&no=2icjr4w4gf4Lk0HvmSXm9A

Erkol, Ahmet. "İslam Kozmoloji Öğretisinde Allah-Tabiat ve İnsan İlişkisi Bağlamında Doğa ve Doğanın Korunması". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 18/2 (2018), 571-587. http://marife.org/tr/pub/issue/41897/471327

Fârâbî, Ebû Nasr Muhammed b. Muhammed b. Tarhan b. Uzluğ. *Şark İslâm Klasikleri İḥṣâu'l-ulûm*. çev. Ahmet Ateş. İstanbul: MEB Basımevi, 1990.

Fehd, Tevfik. "İlm-i Ahkâm-ı Nücûm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 28 Haziran 2025. https://islamansiklopedisi.org.tr/ilm-i-ahkam-i-nucum

Fehd, Tevfîk. "İlm-i Felek". *Türkiye Diyanet Vakfı Islâm Ansiklopedisi*. Erişim 20 Haziran 2025. https://islamansiklopedisi.org.tr/ilm-i-felek

Goodavage, Joseph. *Siz Astroloji ve Hayatınız*. çev. Belkıs Çorakçı. İstanbul: Odvi Özel Eğitim Hizmetleri A.Ş., 1987.

Güner, Günay. "Birûnî". *Türkiye Diyanet Vakfı Islâm Ansiklopedisi*. Erişim 20 Haziran 2025. https://islamansiklopedisi.org.tr/biruni

Hakkı, Erzurumlu İbrahim. *Marifetname*. çev. Faruk Meyan. İstanbul: Bedir Yayınevi, 1999.

İhvân-ı Safâ. *Resāʾilü Iḫvāni'ṣ-Ṣafā ve ḫullāni'l-vefāʾ*. nşr. Ârif Tâmir. 1 Cilt. Beyrut: y.y., 1995.

İlhan, Barış. *Astroloji Dersleri*. İstanbul: İlhan Yayınevi, 2004.

Ihsanoglu, Ekmeleddin. An Overview of Ottoman Scientific Activities. *Foundation For Science Technology And Civilisation* (2006), 2-12. https://www.muslimheritage.com/uploads/An_Overview_of_Ottoman_Scientific_Activities1.pdf

İzgi, Cevat. "Fezârî, Muhammed b. İbrâhim". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 20 Haziran 2025. https://islamansiklopedisi.org.tr/fezari-muhammed-b-ibrahim

Jung, Carl Gustav. *The Archetypes and The Collective Unconscious,* çev. R. F. C. Hull. New York: Bollingen Foundation Inc, 1959.

Kaya, Mahmut. *İslam Filozoflarından Felsefe Metinleri*. İstanbul: Klasik Yayınları, 10. Basım, 2017.

Kaya, Seyfeddin. "Orta Çağ'da Arap-İslam Dünyasında Astronomi Bilimi". *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 6/2 (2017), 354-373. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/393437

Kaya, Seyfettin. "Orta Çağ Arap-İslam Devletlerinde İlm-i Nücûm ve Müneccimlik". *History Studies* 11/6 (2019), 2311-2324. DOI: 10.9737/hist.2019.813

Kazancıgil, Aykut. *Osmanlılarda Bilim ve Teknoloji*. İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2007.

Kılıç, Mahmut Erol. *Hermesler Hermesi: İslâm Kaynakları Işığında Hermes ve Hermetik Düşünce.* İstanbul: Sufi Kitap Yayınları, 2019.

Kılıç, Mahmut Erol. *Şeyh-i Ekber İbn Arabî Düşüncesine Giriş*. İstanbul: Sufi Kitap Yayınları, 2022.

Kıngsley, Peter. *Antik felsefe Gizem ve Büyü*. çev. Kenan Kalyon. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2002.

Kırkoğlu, R. Hakan. *Göklerin Bilgeliği*. İstanbul: Doğan Kitap Yayıncılık, 2019.

Kırkoğlu, R. Hakan. *İlm-i Nücûm ve Onsekizinci Yüzyılda Osmanlı Sarayındaki Rolü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=8Fp9vu2pYcqEqMB-1WU-KA

Kırkoğlu, R. Hakan. *Sultan ve Müneccimi*. İstanbul: Doğan Kitap Yayıncılık, 2017.

Kur'ân-ı Kerîm Meâli. çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Basım, 2009.

Kindî, Ebû Yûsuf Ya'kūb b. İshâk b. es-Sabbâh. *Felsefi Risâleler*. çev. Mahmut Kaya. İstanbul: Klasik Yayınları, 2002.

Leo, Alan. *Astrology for All.* Londra: Modern Astrology Office, 1899.

Lewis, James. *The Astrology Books*. ABD: Visible Ink Press Publishing, 2003.

Metin, Tülay. "Selçuklular Zamanında Müneccimliğe Dair Bazı Tespitler". *History Studies* 6/3 (2014), 239-252. https://www.historystudies.net/dergi/tar201512e26ee.pdf

Mevlâna, Celâleddin-i Rûmî. *Mesnevi Tercümesi ve Şerhi*. çev. Abdulbaki Gölpınarlı İstanbul: İnkılap Kitapevi, 2000.

Mian, Ş. Şerif. *İslam Düşüncesi Tarihi*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2. Basım, 2014.

Morkoç, Esma Özçelik. *Osmanlı Devleti'nde Müneccimbaşılık ve Müneccimbaşı Hüseyin Efendi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=qU6EAoXri2-eRBau-JjvZw&no=Fzso1ouDjFIaHCKu2CVMqA

Mutlu, İrem-Albayrak, Yusuf. "Harran ve Soğmatar'da Sin Kültürünün Varlığı". *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergisi 37/37* (2018), 133-144. https://doi.org/10.17498/kdeniz.397026

Nasr, Seyyed Hossein. *Science And Civilization In Islam*. Chicago: Kazi Publications, 2007.

Nasr, Seyyid Hüseyin. *İslâm Kozmolojisi Öğretilerine Giriş.* çev. Nazife Şişman. İstanbul: İnsan Yayınları, 1985.

Netton, Ian Richard. *Muslim Neoplatonists An Introduction to the Thought of the Brethren of Purity.* England: George Allen & Unwin Ltd., 1991.

Okudan, Mehmed. "Vak'anüvis Naîmâ'ya Ait Bir Ahkâm Defterinin Değerlendirilmesi", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 28/1 (2024), 144-159. https://doi.org/10.18505/CUID.1424366

Özel, Ahmet. "Ahkâm", *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 28 Haziran 2025. https://islamansiklopedisi.org.tr/ahkam

Özkırış, Barış vd. *Burçlar Hakkında Her Şey*. İstanbul: AstroArt Astroloji ve Danışmanlık Ltd. Şti yayınları, 2020.

Özsoy, Seda. "Antikçağ'daki Evren Anlayışı: Aristoteles'ten Kopernik'e Farklı Evren Modelleri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 10/50 (2017), 420-427. DOI: 10.17719/jisr.2017.1675

Perry, Glenn. *AstroPsikoloji*. çev. Sibel Oltulu. İstanbul: AstroArt Astroloji ve Danışmanlık Ltd. Şti Yayınları, 2020.

Ptolemy. *Claudius Ptolemy: Tetrabiblos.* çev. J. M. Ashmand. London: Astrology Classıcs, 2006.

Ptolemy. *Ptolemy's Almagest.* çev. G. J. Toomer. London: Gerald Duckworth & Co. Ltd., 1984.

Ronan, Colin. *Bilim Tarihi*. çev. Ekmeleddin İhsanoğlu-Feza Günergun. Ankara: TÜBİTAK Yayınları, 2003.

Sakoian, Frances-Acker, Louis. *The Astrology of Human Relationships.* United States of America: Published by Harper 8c Row, 1989.

Selvi, Canan. *Astrolojik Kişilik ve Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişki.* Konya: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011. https://dosya.kmu.edu.tr/sbe/userfiles/file/tezler/kamuyonetimi/cananselvi.pdf

Sezgin, Fuad. *İslam'da Bilim ve Teknik.* İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A. Ş. Yayınları, 2008.

Sezgin, Fuat. *İslâm Uygarlığında Astronomi Coğrafya ve Denizcilik.* İstanbul: Boyut Yayın Grubu, 2010-11-12.

Sezgin, Fuat. *Tanınmayan Büyük Çağ*. İstanbul: Timaş Yayıncılık, 2010.

Sühreverdî, Ebü'l-Fütûh Şihâbüddîn Yahyâ b. Habeş b. Emîrek. *Ḥikmetü'l-işrâḳ*. çev. Eyüp Bekiryazıcı. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2015.

Şirvânî, Sadreddinzâde Mehmet Emin. *el-Fevaidü'l-Hakaniyye*. çev. Ahmet Kâmil Cihan. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019.

Tameroğlu, Sacit. *Bilimlerin Tarihi*. İstanbul: Birsen Yayınevi, 2001.

Taşköprizâde Ahmed Efendi. *Miftâhu's-saâde ve mesâbihu's-siyâde fî mevzuâti'lulûm.* Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, 1985.

Tekeli, Sevim vd. *Bilim Tarihine Giriş.* Ankara: Nobel Yayıncılık, 1999.

Tez, Zeki. *Astronomi ve Coğrafyanın Kültürel Tarihi.* İstanbul: Doruk Yayımcılık, 2009.

Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ. *Sünen-i Tirmizi.* çev. Osman Zeki Mollamehmetoğlu. 6 Cilt. İstanbul: Yunus Emre Yayınları,1981.

Topaloğlu, Bekir. "Marifetname". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 20 Haziran 2025. https://islamansiklopedisi.org.tr/marifetname

Topdemir, Hüseyin Gazi. "Takıyyüddin er-Raşid". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* Erişim 30 Eylül 2020. https://islamansiklopedisi.org.tr/takiyyuddin-er-rasid

Trismegstus, Hermes. *Corpus Hermeticum: Hermetik Öğreti*. çev. Hürrem Gür Türer. İstanbul: Mavi Kalem Yayınevi, 2019.

Unat, Yavuz-Topdemir, Hüseyin. *Bilim Tarihi.* Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2013.

Unat, Yavuz vd. (ed.). *Aristoteles'in Evren Anlayışı ve Etkileri.* Ankara: Düşünbil Akademi Yayınları, 2016.

Unat, Yavuz. *İlk Çağlardan Günümüze Astronomi Tarihi.* Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2013.

Uyar, Tevfik. "Astroloji Sözde Bilimi ve Toplum için Yarattığı Tehditler Üzerine Bir Tartışma". *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi* 6/1 (2016) 50-60. DOI:10.5961/jhes.2016.142

Velioğlu, Menderes. *Müneccim Riyâzî Ali Çelebi'nin Hayatı, Telifâtı ve Muhallefâtı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023. DOI: 10.18505/cuid.1424366

Zorbacı, Abdullah. İhvân-*ı Safâ Risâlelerinde Gök Cisimlerinin İnsan Üzerindeki Etkileri.* Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020. https://acikerisim.sakarya.edu.tr/handle/20.500.12619/96901?show=full